

Nu guhká go mis leat eatnamat Sámediggediedđáhus areála ja birrasa birra

SÁMEDIGGI
SAMETINGET

Ávjavárgeaidnu 50
N-9730 Karasjok/Karášjohka

Telefon: +47 78 47 40 00

samediggi@samediggi.no
www.samediggi.no

© Sametinget 2016

Layout og trykk: Bjørkmanns, Alta

Miljøfyrårn®

SISDOALLU

1	ÁLGGAHUS	4
1.1	Bajimus mihttomearri	4
1.2	Areálaid ja resurssaid geavaheapmi ja suodjaleapmi	4
1.3	Diedáhusproseassa ja mielváikkuheapmi	6
1.4	Diedáhusa guovddáš fáttát	7
2	SÁMEDIKKI AREÁLA- JA BIRASPOLITIHKA VUOĐĐU	7
2.1	Riikkaidgaskasaš álgoálbmotvuoigatvuođat	7
2.2	Biologalaš šláddjiivuodakonvenšuvdna	8
2.3	Nationála lágat main lea mearkkašupmi areálaid ja birrasiid hálddašeapmái	9
2.4	Sámi vuoigatvuođalávdegoddi	9
2.5	Norgga-Ruoŧa boazoguohtunkonvenšuvdna	10
2.6	Sámedikki iežas mearrádušat	10
3	OVDÁNANSÁRGOSAT MAT VÁIKKUHIT SÁMI SERVODAGAIDE	11
3.1	Resurssat davviguovlluin – buorin sámi servodahkii	11
3.2	Dálkkádatrievdamat váikkuhit lundui ja servodagaide davvin	12
3.3	Areálahálddašeapmi maŋŋá gielddaođastusa	13
3.4	Eretfárren ja urbaniseren rievdata sámi giliid	14
3.5	Boraspiret	15
4	SÁMI BEROŠTUSAID JA ALMMOLAŠ EISEVÁLDDIID GASKASAŠ OVTTASDOAIBMAN	15
4.1	Konsultašuvnnat stáhta eiseválddiiguin areálaid ja resurssaid hálddašeami oktavuodas	16
4.2	Ovttasdoaibman sámi beroštusaiguin gieldda plánemis	18
4.3	Sámi vuoigatvuođalaččaid návccat oassálastit mearridanproseassaide	19
4.4	Árbediehtu – resursan hálddašeapmái	20
4.5	Váikkuhusčielggadusat	22
4.6	Gealbogaibáduš boazodoalločielggadeddjiide	24
4.7	Suodjalushárjehallan ja eará doaimmat	24
5	SÁMI KULTUVRRA JA EALÁHUSDOAIMMAHEAMI LUONDDUVUOĐUS	27
5.1	Riddu ja mearra mearrasámi kultuvrra resursavuodusin	27
5.2	Gilvvagieddi ja niitu eanadoalu resursavuodđun	30
5.3	Boazodoalu guohtunvuodđu	32
5.4	Sámedikki plánaveahkki buorre reaidu plánemii	34
6	LUONDDUŠLÁDDJIVUOĐA SUODJALEAPMI OKTILIS SÁMI GEAVAHEAMI BOKTE	36
6.1	Areálasuodjaleapmi sámi kultuvrra luondduvuodđosa suodjaleapmin	36
6.2	Suodjalanguovlluid hálddašeapmi – ovddasvástáduš ja váldi lahka geavaheddjiid ..	38
6.3	Árvohákan suodjalanguovlluin	39
7	ÁVKKÁSTALLAN LUONDDURESURSSAIGUIN SÁMI ÁRBEVIROLAŠ GUOVLLUS	40
7.1	Dárbu rievdadit energiijalága ja minerállalága	40
7.2	Dárbu rievdadit akvakulturlága	41
7.3	Riikkaidgaskasaš njuolggadusat fitnodagaid ovddasvástádusa várás	42
8	SÁMI MEAHCÁSTEAPMI – SÁMI KULTUVRRA GEAĐGEJUOLGI OĐĐAÁIGGI SERVODAGAS	43
8.1	Sámi meahcásteapmi	43
8.2	Vuoigatvuohta hálddašit luondduriggodagaid	45
8.3	Mohtorjohtolat meahcis	46
8.4	Árbediehtu ja meahcásteapmi	47
9	EKONOMALAŠ JA HÁLDDAHUSLAŠ VÁIKKUHUSAT	49

1 Álggahus

“Nu guhká go mis lea čáhci, gos guolli vuodjá
Nu guhká go mis leat eatnamat, gos bohccot guhtot ja bálget
Nu guhká go mis leat meahcit, gos ealibat čiehkádallet
De mis lea doaivu dán eatnan alde
Go min ruovttut eai šat gávdno ja min eanan lea billánan
- gos mii galgat de orrut?”

Paulus Utsi

1.1 Bajimus mihttomearri

Sámiin okta Norgga stáhtavuodđudeaddji álbmogin ja riikka álgoálbmogin lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái iežaset ovdáneami ektui. Dát vuoigatvuohta mearkkaša maiddá vuoigatvuohta leat mielde mearrideamen areálaid ja luondduresurssaid badjel, vuoigatvuohta oažžut govttolaš oasi dan ekonomalaš ovdáneamis mii dáhpáhuvvá sámi guovlluin. Sámediggi eaktuda ahte sámiin álgoálbmogin galgá leat seamma vejolašvuohta beassat fuolahit ja bisuhit iežaset kultuvrra, kulturovdanbuktimiid ja eallinvugiid.

Sámedikki mihttomearri lea ahte luonddu- ja resursavuodđu sámi guovlluin hálddašuvvo dainna áigumušain ahte sihkarastit min boahte buolvvaide birgenlági ja vejolašvuođa ovddidit sámi kultuvrra. Hálddašeapmi galgá váikkuhit sámi kultuvrra, ealáhusdoaimmaheami ja servodateallima nannemii. Areálageavaheami rievdoma, luondduresursaávkkestallama ja energijabuvttadandoaimbajuid galgá sáhttit čadáhut dakkár ollislašvuođa plánema vuodul, mii fuolaha sámi kultuvrra, sámi meahccegeavaheami ja sámi ealáhusaid ávnnaslaš kulturvuodđosa.

Dakkár areála- ja resursahálddašeapmi mii lea vuodđuduvvon sámi geavadii ja máhttui, lea buorre biras- ja dálkkádatpolitihkka. Árbevirolaš ávkkestallan lea leamaš dásseattus daid areálaiguin ja resurssaiguin mat ledje olámuttus.

Buot eanaareálaid ja riddoguovlluid areálaid ávkkestallan, ja buot resursaávkkestallan sámi guovlluin maiddá sámi guovlluid mariidnaguovlluin, galgá čadáhuvvot Sámedikki ja sámi vuoigatvuođalaččaid friija ovddalgihtii dieđihuvvon miediheami vuodul. Sámi berošteddjiin báikkálaččat galgá leat vejolašvuohta konsulterejuvvot dakkár mearrádušaid oktavuodas, mat gusket sin doaimmaid luondduvuodđosii. Sámediggi háliida ahte dát vuoigatvuohta mearriduvvo lága bokte.

1.2 Areálaid ja resurssaid geavaheapmi ja suodjaleapmi

Areálaid ja resurssaid hálddašeapmi lea viiddes proseassa mii sáhtta váikkuhit boahtevaš buolvvaide eallineavttuide. Sámedikki mielas lea mearrideaddjin ahte

mearrádusat dakkár proseassain leat vuodđuduvvon nana máhttovuđđui. Dárbu lea nannet plánejeddjiiid ja čielggadeddjiiid máhtu sámi kultuvrra, meahccegeavaheami ja ealáhusaid birra.

Sámi álbmot eallá luondduresurssaiguin sihke nannámis ja mearas. Sihkkarastin dihte dáid resurssaid maiddá boahhte buolvvaide, lea dehálaš ahte Sámedikkis leat áššáigullelaš resurssat vuoi beassá bearráigeahččat plánejuvvon/sávvojuvvon duohtademiid ja doaimmaid sámi guovlluin, mii lea Hedemárkkus gitta Finnmárkku fylkii. Sámediggi dárbaša eambo resurssaid areála- ja birasáššiide ja juolludeapmi Sámediggái ferte dávistit dáidda dárbbuide ja bargguide. Sámedikkis ferte leat duohta vejolašvuohta čuovvut buot proseassaid mat váikkuhit sámi báikegoddái ja ealáhusaide, ja maid sáhttit buktit vuosteákkaid áššiide gos dat lea dárbašlaš, geahča Sámedikki plánaveahki.

Árbediehtu galgá leat dássálagaid dutkanvuđot máhtuin mearrádusproseassain eatnamiid ja resurssaid geavaheami ja suodjaleami oktavuodas. Sámediggi áigu váikkuhit dasa ahte árbediehtu oahpásmahtto, dohkkehuvvo ja válđojuvvo atnui sámi guovlluid areálaid ja resurssaid hálddašeami oktavuodas. Váikkuhusčielggadusat galget addit mearridanrelevánta máhtu sámi areálageavaheami ja dasa guoski árbedieđu birra.

Dasa lassin háliida Sámediggi ahte stáhta bealis ráhkaduvvojit nationála njuolggadusat dasa mo guoskevaš orohagat galget konsulterejuvvot ja válđojuvvot mielde iešguđet areálaproseassaide vai máhttovuodđu šaddá buoremus ja áššit čielggaduvvojit dohkálaččat. Dát váikkuhivččii ahte verddevuohta bisuhuvvošii ja ealáskahttojuvvošii fas dain guovlluin gos dat lea jávkan.

Sámediggi áigu sihkkarastit boazodoalu guohtunareálaid, ja dan láchkai addit vejolašvuođa nannet ja ovddidit boazodoalu sihke ealáhussan ja deatalaš sámi kulturguoddin. Sámi meahccegeavaheddjiiid, meahccealáhusaid ja lotnolasealáhusaid ávnnaslaš luondduvuođus ferte sihkkarastojuvvot vai daidda ain sihkkarastojuvvo beassan iežaset árbevirolaš geavahanguovlluide ja addojuvvo vejolašvuohta ovddidit ja ođasmahttit iežaset árbevieruid. Sámediggi háliida ahte sámi báikegottiin galgá leat beassanvejolašvuohta buhtes riddo- ja mearraguovlluide mat sáhttet leat vuodđun eallinfámolaš vuotna- ja riddoguolásteapmái, ja guolásteapmái sihke borramuša háhkama ja vuoiŋgasteami várás. Gilvohalli areálagáibideaddji doaimmat ii galgga duvdit eret árbevirolaš guolásteami ja bivddu. Sámediggi áigu bargat dan ala ahte gilvojuvvon eatnamiid oassi bisuhuvvo sámi guovlluin, vuodđun boahttevaš borramušbuvttadeapmái.

Sámediggi áigu geavahit vuostecealkinvejolašvuođa plána- ja huksenlága vuodul sihkkarastin dihtii sámi kultuvrra ja ealáhusdoaimmaheami luondduvuođosa.

Sámediggi ferte oazžut nannejuvvot dan ekonomalaš rámma ja návccaid vai sáhtta fuolahit dan vuostaldanvejolašvuođa maid plána- ja huksenláhka addá, sihkkarastin dihtii sámi kultuvrra ja ealáhusdoaimmaheami luondduvuođosa.

Dakkár areálaid suodjaleapmi sámi guovlluin nu go luonddumehciid, álbmotmehciid ja suodjemehciid ii galgga čađahuvvot friija ovddalgihit dieđihuvvon miediheami haga báikkálaš vuoigatvuodalaččain ja eiseváldiin ja Sámedikkis. Doppe gos dakkár suodjalus ii hehte dahje negatiiva láchkai hehte sámi suodjalanguovlogevaheami, galgá suodjaleami mihttomearrin leat ahte sihkkarastit sámi kultuvrra,

meahccegeavaheami ja ealáhusdoaimmaheami luondduvuđđosa. Sámediggi háliida ahte buot suodjeguovlluid hálddašeapmi Sámis galgá vuodđuduvvot sámi árbevirolaš guovlogeavaheapmái vai dat sáhhtá jotkojuvvot. Luonddušládđjivohta fuolahuvvo oktilis sámi geavahemiin. Sámediggi háliida ahte vejolaš láchčín árvoháhkamii álbmotmehciin ja stuorát suodjeguovlluin galgá dahkkojuvvot dainna lágiin ahte dat fuolaha dálá sámi ealáhusaid ja árbevirolaš sámi meahccegeavaheami ja luonddugeavaheami.

Beassan meahccái ja vejolašvuohta geavahit meahci lea mielde sihkkarastimin boahtevaš ássama ja eallineavttuid sámi guovlluin. Lotnolasealáhusat lea dárbbášlaš heiveheapmi luondduvuđot ealáhusdoaimmaheami molsašuvvi resursavuoduide. Nannejuvvon láchčín resursaávkkástallamii iežas atnui, ealáhusdoaimmaheapmái ja geavaheapmái duojs ferte sihkkarastojuvvot sámi báikegottiide. Sámediggi háliida ahte vejolaš láchčín árvoháhkamii álbmotmehciin ja stuorát suodjeguovlluin galgá dahkkojuvvot dainna lágiin ahte dat fuolaha dálá sámi ealáhusaid ja árbevirolaš sámi meahccegeavaheami ja luonddugeavaheami.

1.3 Dieđáhusproseassa ja mielváikkuheapmi

Sámedikki jagi 2009 biras- ja areáladieđáhusa, *Eatnamis eatnama láhkái*, váldomihttomearri lei sihkkarastit ceavzilis ovddideami árbevirolaš sámi ássanguovlluin. Dieđáhusa vuolggasadjin lei ahte areálat ja resurssat adde vuodá ássamii ja ealáhusdoaimmaheapmái sámi giliin, ja lea eaktun dasa ahte ovddidit iežas kultuvrra ja servodateallima. Dieđáhus háliidii čalmmustahttit ahte beassan ja vuoigatvuodá iežas ássanguovlluide ja vejolašvuohta beassat hálddašit dáid iežas árbevieruid ja árvvuid vuodá lea mearrideaddjin sámi kultuvrra ja eallinvuogi viidáseappot fievrredeapmái. Ovddit dieđáhusa árvovuodá lea fievrriiduvvon viidáseappot dán barggus.

Stuorra oasis sámi servodagas leat leamaš mielde váikkuheamen dán dieđáhusa ráhkadeami. Sámi ealáhusorganisašuvnnat, joavkkut ja searvvit, ja sámi guovlluidgielddat bovdejuvvojedje čoačkimiidda Plassjii, Guovdageidnui, Evenáššái ja Vuonnabahtii buktit árvalusaid. Dasa lassin deattuhii sámediggeráđđi garrasit láchčit máhttovuđot digaštallamii. Guhtta fágaartihkkala iešguđet fáttáiguin areála- ja resursaávkkástallamis dingojuvvojedje deatalaš dutkiin geain lei máhttu sámi dilálašvuodaid birra. Dat biddjojuvvojedje ovdan fágasemináras skábmamánu 2015. Artihkkalat lea almmuhuvvon prentosis *Perspektiver for fremtidig areal- og miljøpolitikk i Sápmi* (perspektiivvat boahtevaš areála- ja biraspolitihkkii Sámis). 2015 čavčča nammadii Sámediggeráđđi resursajoavkku mii galgga geahčadit mo dálá meahcceresurssaid hálddašeapmi lea heivehuvvon meahcástedđjiid dárbbuide. Joavkku bargu lea almmuhuvvon raporttas *Meahcci – vuodđun identitehtii, kultuvrii ja birgejupmái – Raporta maid Sámedikki bargujoavku meahci várás lea čállán*.

Sámedikki dievasčoaččkin meannudii 2015 juovlamánu *Sámediggeráđđi čilgehusa areála ja birrasa birra* mii lei dán dieđáhusa ovddasmani. Čilgehus čalmmustahtii áigeguovdilis gažaldagaid arealahálddašeamis eatnama ja meara alde, suodjeguovlluid hálddašeami, luondduresursaávkkástallama, meahccegeavaheami ja árbedieđu hálddašeamis. Dát dieđáhus čiekŋudahtá ja konkretisere namahuvvon fáttáid.

1.4 Dieđáhusa guovddáš fáttát

Golbma fáttá leat leamaš erenoamáš deatalaččat dán dieđáhusbarggus. Vuosttaš fáddá lea dárbu nannet vejolašvuodaid duohta mielváikkuheapmái sámi servodaga ja vuoigatvuodalaččaid bealis mearridit areálaid ja resurssaid geavaheami ja hálddašeami. 4. kapihttalis dát gieđahallojuvvo ja strategiiijat Sámedikki viidásat bargui biddjojuvvojit ovdan.

Árbevirolaš ealáhusaid luondduvuodda sihkkarastin lea nubbi guovddáš fáddá. Sámediggi lea fuolastuvvan dan geažil go gilvu sámi guovlluid areálaid ektui lea lassánan. Árbevirolaš sámi geavaheaddjit fertejit dávjá čáhkket saji dakkár ođđa ealáhusaide go ruvkedoaimma, energijaindustriija dahje mearradoalloealáhusat. Sámedikki mihttomearit ja strategiiijat dasa mo sámi kultuvrra ja ealáhusdoaimmaheami luondduvuodus galgá sihkkarastojuvvot, gieđahallojuvvojit 5., 6. ja 7. kapihttaliin.

Goalmmát guovddáš fáddá barggus lea árbevirolaš sámi meahcásteami čalmmustahttin. Sámediggi áigu sihkkarastit vejolašvuoda joatkit oahpes ávkástallanvieruid ja resursageavaheami. 8. kapihtal válddaha čuolbma čilgehusaid ja bidjá strategiijaid dasa ahte bisuhit ja nannet meahcásteami.

Sámediggedieđáhus areála ja birrasa birra bidjá mihttomeriid ja strategiijaid dasa ahte sihkkarastit sámi, kultuvrra, sámi ealáhusaid ja servodateallima luondduvuodda. Dieđáhus bidjá gáibádusaid nannejuvvon lánkaaddimii, buoret ovtasdoaimmanproseassaide ja duohta vejolašvuhtii sámi álbmogii oassálastit arealahálddašanproseassaide. Dieđáhus čájeha Sámedikki vuoruhemiid fágasuorgis ja dovddaha boahpteáiggedidolaš politihka.

2 Sámedikki areála- ja biraspolitihka vuodđu

Sámedikki areála- ja biraspolitihka vuodđun leat sámi árvvut ja dat áddejupmi ahte olmmoš lea oassi luonddus. Sápmelaččat leat geavahan ja hálddašan sin árbevirolaš guovlluid luonddurigodagaid iežaset máhtu ja árvvuid vuodul buolvvaid čađa. Riikkaidgaskasaš šiehtadusat ja konvenšuvnnat álgoálbmogiid birra leat nannen sápmelaččaid stáhtusa álgoálbmogin ja dát lea ásahuvvon riikka lágaide muhtumassii. Dát ja Sámedikki iežas mearrádusat ovdalaččas leat dán dieđáhusa vuodđun. Dás duohko mii čujuhit guovddáš dokumeanttaide main lea mearkašupmi boahpteáiggi politihka hábmemii.

2.1 Riikkaidgaskasaš álgoálbmotvuoigatvuodát

ON 2007 mannosáš Álgoálbmotjulggaštus bidjá rámmaid nationála lágaide areála- ja resursahálddašeamis Norggas. Ovtta oppalaš álbmotrievttálaš instrumeanttaiguin mat suodjalit álgoálbmogiid kultuvrra ja eallinvugiid ávnnaslaš vuodda, de mearrida julggaštus máilmmiviidosaš standárddaid álgoálbmogiid ja stáhtaid, ja

álgoálbmogiid ja goalmát beali beroštusaid gaskavuhtii dakkár áššiin mat gusket álgoálbmogiid eana- ja resursavuoigatvuođaide. Sámediggi vuordá ahte julggaštus čuovvovulvvo riikkalaš, regionála ja báikkálaš dásis Norggas sierra šiehtadallanplánaid bokte mat maid galget dahkkojuvvot gustojeaddjin riikkalaš areálan- ja biraspolitihkkii.

ON julggaštus álgoálbmotvuoigatvuođaid birra maid ON Váldočoahkkin dohkkehii 207:s, galgá áddejuvvon riikkaidgaskasaš álbmotrievttálaš virolašvuohtan. Julggaštus deattasta álgoálbmogiid vuoigatvuođa iešmearrideapmái sihke iešstivrejupmin dakkár áššiin mat gusket siskkáldasat ja báikkálaččat ja dakko bokte ahte konsulterejuvvot juksan dihtii friija miedáhusa ovddalgihtii dieđiheami vuodul.

Dat geatnegasvuođat mat čuvvot SP 27. artihkkalis čuvvot maiddái viehka muddui ILO konvenšuvnna nr. 169 álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iehčanas stáhtain (ILO 169), erenoamážit 15. artihkkalis nr. 1. ILO 169 bidjá maid dan geatnegasvuođa stáhtaide ahte konsulteret guoskevaš álgoálbmogiid, ja erenoamážit sin ovddasvástideaddji ásahusaid bokte dakkár lágaid ja hálddahaslaš doaibmabijuid birra mat sáhttet guoskat sidjiide. Nappo dat fáttmasta buot lágan areálasisabahkkemiidda ja areálageavaheami almmolaš muddemiidda.

ON sviila- ja politihkalaš vuoigatvuođaid konvenšuvnna (SP) 27. artihkkala vuodul ii sáhte stáhta čađahit dahje suovvat dakkár sisabahkkemiid ávnnaslaš kulturvuđđosii mat mielddisbuktet sámi kultuvrra doaimmaheami giieldima dahje stuorra gutnehuhttima. Man muddui doaibmabidju mielddisbuktá kulturdoaimmaheami giieldima dahje gutnehuhttima, árvoštallojuvvon dáid eavttuid vuodul: 1) man muddui váikkuhusat leat čielggaduvvon birrasa, ealáhusaid, kultuvrra ja servodaga ektui, 2) man stuorrát leat váikkuhusat oktiibuot ovdeš ja plánejuvvon sisabahkkemiin, 3) man ollu duohta ja beaktilis váidudeaddji doaibmabijut, 4) doaibmabiju almmolaš ulbmila dárbu dan ektui maid vuoigatvuođagáržžideapmi mielddisbuktá ealáhusaide, kultuvrii, opmodahkii, birrasii jna., ja 5) man muddui lea láchččojuvvon konsultašuvnnaide juksan dihtii miediheami ovddalgihtii dieđiheami vuodul. Go ollislaččat árvoštallet dáid eavttuid, de galget sii geaidda doaibmabidju čuohcá njuolgga, ain sáhttit doaimmahit ja ovddidit iežaset kultuvrra ja bisuhit gánnáhahttivuođa iežaset árbevirolaš ealáhusas amas doaibmabidju njuolgga rihkkut SP 27. artihkkala.

2.2 Biologalaš šláddjiivuođakonvenšuvdna

Biologalaš šláddjiivuođakonvenšuvdna lea riikkaidgaskasaš birasrievtti deatlaš dokumeanta. Konvenšuvnna váldomihttomearri lea gáhttet máilmmi biologalaš šláddjiivuođa, ovddidit ceavzilis resursageavaheami ja juogadit genehtalaš resursaid buriid vuoiggalaččat. Álgoálbmogiidda lea konvenšuvnna artihkal 8j deatlaš. Dat dadjá: *”Hver kontraherende Part skal så langt det er mulig og hensiktsmessig ... under hensyntagen til sin nasjonale lovgivning, respektere, bevare og opprettholde urbefolknings- og lokalsamfunnenes kunnskaper, innovasjoner og praksis, som representerer tradisjonelle livsstiler av betydning for bevaring og bærekraftig bruk av biologisk mangfold, og fremme en bredere anvendelse av disse, med samtykke og medvirkning fra innehaverne av slike kunnskaper, innovasjoner og praksis, samt oppfordre til en rimelig fordeling av fordelene som følger av utnyttelsen av slike kunnskaper, innovasjoner og praksis;”*

Dát artihkal attášii viehka stuorra iešmearrideami álgoálbmogiidda iežaset máhtu, geavada, eallinvuogi ja luondduriggodagaid juogadeami hárrái.

2.3 Nasionála lágat main lea mearkkašupmi areálaid ja birrasiid hálddašeapmái

Plána- ja huksenláhka galgá fuolahit sámi beroštusaid eatnamiid ja resurssaid hálddašeami oktavuodas. Paragráfa 3-1 mii čujuha bargamušaid ja vuhtiiváldimiid plánemis, dadjá ahte láhka galgá sihkkarastit sámi kultuvrra, ealáhusdoaimmaheami ja servodateallima luondduvuodosa. Viidáseappot lea Sámediggái addojuvvon vuoigatvuohta ovddidit vuostecealkámuša gielddaplána areáloassái ja muddenplánaide dakkár áššiin, main lea stuorra mearkkašupmi sámi kultuvrii dahje ealáhusdoaimmaheapmái.

Luonddušláddivuođalága ulbmilparagráfa dadjá ahte sámi kultuvrra vuodđu galgá sihkkarastojuvvot. Láhka galgá dohkkehit ja deattuhit sámi árbedieđu oassin máhttovuođus dakkár almmolaš mearrádusaid oktavuodas mat gusket luonddušláddivuhtii. Sámediggi čujuha Dálkkádat- ja birasdepartemeantta evttohussii ođđa lánkaásahussan árbedieđu birra mii čatnasa genetihkalaš ávdnasiidda. Lánkaásahus galgá lánhčit dasa ahte álgoálbmogiid ja báikegottiid beroštusat fuolahuvvojit ja árvvusadnojuvvojit go earát besset geavahit ja ožžot máhtu genehtalaš ávdnasiid birra maid álgoálbmogat dahje báikegottit leat ráhkadan, geavahan, sealluhan ja fievrirdan viidáseappot (árbediehtu). Váldonjuolggadussan evttohuvvo ahte earáid vejolašvuohta oazžut ja geavahit árbedieđu gáibida ovddalgihtii miediheami dan álgoálbmogis dahje báikegottis mii oamasta dan. Dáid miedi hannjuolggadusaid galgá sáhttit čuočuhit duopmostuoluid ektui. Lánkaásahus lea dan barggu álgaheapmi ahte suodjalit sámiid vuoigatvuođaid árbediehtui mii čatnasa genehtalaš ávdnasiidda riikkalaš dásis. Seammás lea lánkaásahusevttohus deatalaš lánkin ovddasguvlui sihkkarastin dihtii ahte riikkalaččat čađahuvvo Nagoya-protokolla mii bodii fápmui Norggas jagi 2014.

Dasa lassin lea earret eará kulturमितolágas, boazodoallolágas, 1982 mannosáš mohtorjohtolatlágas oktan meahccejohtolaga lánkaásahusas, mineráallágas, energiijalágas, mearraresursalágas ja akvakultuvralágas mearkkašupmi árbevirolaš sámi guovlluid areálaid ja resurssaid hálddašeapmái. Finnmarkkuláhka ja Sámedikki njuolggadusat rievdaduvvon meahcceareálaid geavaheami várás addet maid vuoddu

2.4 Sámi vuoigatvuođalávdegoddi

Sámi vuoigatvuođalávdegoddi bijai ovdan čielggadusas NOU 2007:13 mas evttohuvvui konsultašuvdnaláhka, stivren- ja hálddašanláhka daid eatnamiid várás maid Statskog hálddaša sámi árbevirolaš guovlluin olggobealde Finnmarkku. Dasa lassin evttohuvojedje rievdadusat plána- ja huksenláhkii, luonddugáhttenláhkii, boazodoalloláhkii ja bákteleláhkii. Dat rievdadusat mat leat dahkkojuvvon 2009 mannosáš plána- ja huksenlágas ja 2009 mannosáš ođđa luonddušláddivuođalágas leat árvvoštallojuvvon Sámi vuoigatvuođalávdegotti čielggadusa vuodul. Dat ii leat dahkkojuvvon dan ođđa mineráallága ektui mii dohkkehuvvui 2010:s. li ge leat

rádđehus čadahan konsultašuvnnaid ii ge ovddidan láhkaevttohusa mii čatnasa konsultašuvnnaide, kártemii ja árbevirolaš sámi guovlluid eana- ja resursastivremii olggobealde Finnmárkku.

Sámi vuoigatvuodálávdegotti evttohusa čuovvoleamis lea mearkkašupmi sámi kultuvrra luondduvuđđosa govddit ja buoret gáhttemii olles árbevirolaš sámi guovllus. Danne lea Sámediggái deatalaš ahte Sámi vuoigatvuodálávdegotti čielgga-deapmi čuovvoluvvo johtileappot.

2.5 Norgga-Ruota boazoguohtunkonvenšuvdna

Norgga-Ruota boazoguohtunkonvenšuvdna rádjerasttideaddji boazodoalus leat boaresvirot vuoigatvuodát mat mannet ruovttoluotta áiggis mánggaid čuđiid jagiid. Odne lea dilli nu ahte boazodoallu konvenšuvnnašguovllus ii leat gustovaš konvenšuvdna. Dát ii lea dohkálaš.

2009 vuolláičáalle beallásaččat konvenšuvnna, muhto garra vuostehágu geažil dát ii ratifiserejuvvon. Sámi bargojoavku, NBR,RSR ja Ruota ja Norgga Sámedikkit, geigejedje njukčamánu 2014 evttohusa norgga ja ruota rádđehusaide. Dán evttohusas ođđa konvenšuvnnašteavsttas bijai bargojoavku deattu dasa ahte galget leat stuorát vejolašvuodát ovttasbargošiehtadusaide gaskal sámečearuid ja orohagaid. Dasa lassin evttohuvvui maiddái nággiočoavdinmodeallat. Bargojoavku čujuhii maid ahte lea dárbu riektečielggademiide ja kompensašuvdna oáččut eará guohtuneatnamiid go masset guohtuneatnama.

Lea vuostálasvuolta jos rádjerasttideaddji boazodoallu sihkkarastojuvvo konvenšuvnna bokte, ja de bohtet eará areálalihkahallamat eará guovlluin. Sámi bargojoavku oinnii dehálažžan guovdilastit sámi boazodoalu dán guovllus, iige norgga ja ruota boazodoalu. Dán dan sivas go jáhkkit ahte oppasámi perspektiivvas gávdnojit čovdosat.

2.6 Sámedikki iežas mearrádušat

Sámedikki plánaveahkki mii mearriduvvui 2010:s lea leamaš láidesteadđji dokumeantan Sámedikki oassálastimii plánemii plána- ja huksenlága vuodul ja lea ain áigeguovdil.

Sámediggi lea maid mearridan *Strategiija sámi kultuvrra sihkkarastimii ja ovddideapmái energiijahuksemaid oktavuodas*, maŋŋá gohčoduvvon Sámedikki energiija-strategiija. Dasa lassin lea Sámediggeráđđi ovddidan čilgehusa boazodoalu birra ja mearrasámi guovlluid ovddideami birra, mat leat vuodđun dán bargui.

Sámediggeráđđi ovddidii čilgehusa boraspirepolitihka birra 2013:s. Sámedikki mihttomearri boraspirepolitihkain lea uhcidit sakka vahágiid boraspiriid geažil vai boazodoallu ja eanadoallu sáhttet geavahit árbevirolaš guohtunguovlluid guohtumii. Sámediggi galgá deattuhit álbmotrievtti boraspirepolitihka ja dan hálddašeami ektui, ja bargat dan ala ahte báikkálaš mielváikkuheapmi lassána boraspirehálddašeami ektui. Dat čilgehus lea ain gustojeaddjin ja biddjojuvvo vuodđun maiddái

areála- ja birasdieđáhussii vaikke vel boraspirefáddá ii gieđahallojuvvo lagabui.

Maiddái Sámedikki oassálastin areála- ja birashálddašeapmái eaŋkilássiin mielváik-kuheami ja konsultašuvnnaid bokte lea leamaš mielde hábmemin Sámedikki areála- ja biraspolitihka. Vásáhusat eaŋkilássiin leat mielde loktemin dakkár deatalaš čuolbmačilgehusaid, maid maddái ferte árvvoštallat politihkalaččat.

3 Ovdánansárgosat mat váikkuhit sámi servodagaide

Govven: Aina Bye

Dálkkádatrievdamat, lassánan beroštupmi ávkkástallat luondduriggodagaiguin, demográfalaš rievdamat ja vejolaš rievdamat fylkka- ja gielddastruktuurras váikkuhit garrasit sámi servodagaid ovdáneami. Sámedikki bargu areála- ja birasgažaldagaiguin bidjá dán vuodđun.

3.1 Resurssat davviguovlluin – buorrin sámi servodahkii

Árbevirolaš sámi guovlluin lea ain ollu luondu mas eai leat sisabahkkemat ja vás-tideaddji ollu buhtes biras, maid sápmelaččat leat hálddašan buolvvaid čađa várrugasat. Beroštupmi ávkkástallat dáid resurssaiguin lea lassáneamen. Petro-leumresurssat stuorra osiin Barentsábis eai leat vel dutkojuvvon. Deaddu suovvat oljo- ja gássaohcamiid davvi mearraguovlluin stuorru boahtevaš jagiin. Minerá-laealáhus dárbbáša ođđa ávkkástallanveara gávdnoštumiid stuorruma dihtii boahteáiggis. Áŋgiruššan birasseasti energijain dagaha ahte dáhtošedje várret stuorra várreguovlluid bieggafápmobuvttadeapmái. Seammás áiggošedje lasihit mearradoalloealáhusa. Dálkkádatrievdamiid geažil šaddet davvi mearraguovllut eanet ja eanet geasuheaddjin galbmasat liekkasdilli geažil mearas ja boasttooinno-laš geavatkehtes riddoareála geažil.

Okta dain deataleamos rámmaeavttuin resursaávkástallamii davvin lea ahte čielggaduvvojit vuoigatvuodát daidda. Álgoálbmogin lea mis sápmelaččain lea vuoigatvuohhta oažžut dohkkehuvvot iežamet vuoigatvuodáid eatnamiidda ja resurssaide, ja vuoigatvuohhta oažžut čađahuvvot konsultašuvnnaid juksan dihtii friija miedihemi ovddalgihtii dieđiheami vuodul go lea sáhka almmolaš lobiin ávkástallat min guovlluid resurssaiguin ja daid hálddašit. Sámi vuoigatvuodálávdegotti čielggadusa NOU 2007:13 čuovvoleami, mas vuosttažettiin giedahallojuvvojit sámi eana- ja resursavuoigatvuodát olggobealde Finnmárkku, ii leat ráđdehus dán rádjai čuovvolan.

Sámedikki jagi 2013 mannosáš energijastrategiija deattasta ahte buot energijaávkástallan galgá nannet sámi báikegottiid. Dat lea maid deatlaš prinsihppan Sámediggái boahttevaš jagiin. Luondduriggodatávkástallama strategiijaid ja doaimbijuid ferte hábmet ja čađahit lagaš gulahallamis eiseválddiiguin, ealáhusdoaimmaheddjiiguin, Sámedikkiin ja sámi vuoigatvuodálaččaiguin. Sámediggi háliida searvevuoda sihke eiseválddiiguin ja ealáhuseallimiin, vai mii ovttas sáhttit ovddidit regiiovna buoremussan kultuvraide ja álbmogiidda davvin.

3.2 Dálkkádatrievdamat váikkuhit lundui ja servodagaide davvin

Dálkkádat rivedet duppal geardde nu johtilit Árttisis go muđui máilmmis. Navdovuvvo ahte sáhtta šaddat gaskal 4 ja 6 ceahki lieggasat Davvi-Norggas ovdal jagi 2050. Liegganeapmi ja dálkkádatrievdamat váikkuhit sihke ekovuogádagaide ja servodagaide davvin. Sidjiide geain lea stuorámus sorjjasvuohhta lundui, čuhcet rievdadusat garrasepmosit. Dálkkádatrievdamat váikkuhit dieđusge maiddái sámi kultuvrii ja sámi ealáhusaide, ja danne dárbašuvvo dálkkádatheiveheapmi vai sámi servodat ii leat nu rašši dálkkádatrievdamiidda.

Dálkkádatrievdamiidda váikkuhit ollu, ovtastuvvon ja mánggasuorat sivat. Lea váttis meroštallat dárkilit ja ollislaččat buot váikkuhusaid mat čuvvot dálkkádatrievdamis. Muhto dutkit leat ovttaoavilis das ahte njuoskkadat lassána, ja ahte ekstremadálkkit lassánit. Áhpi lieggana, ja deatlaš guollešlájat nu go dorski ja šákša sáhtta leavvat davvelebbui ja nuortalebbui. Seammás levvet liekkaseahcci šlájat Barentsáhpái ja sáhttet ádjit eret daid šlájaid mat doppe leat dál. Vuovdi leavvá davvelebbui ja badjelebbui váriin ja duoddariin.

Luondduvuđot ealáhusat ožžot sihke ođđa vejolašvuodáid ja ođđa hástalusaid. Dálkkádatrievdamat Árttisis addá vuodu lassi eanadoallobuvttadeapmái. Davvi-Norgga eanadoallu sáhtta oažžut ávkki dálkkádatrievdamiin jus dat nagoda heivehit iežas ođđa hástalusaide. Guhkit šaddoáigodat dagaha ovdamearkka dihtii vejolažžan láddjet guktii dan sajis go dušše oktii. Muhto ekologalaš šaddobuvttadeamis davvin lea dál sierraovdu dálkkádaga geažil. Dát sierraovdu sáhtta hedjonit temperatuvra- ja njuoskkadatlassáneami geažil, mii dagaha ahte dávdavárra ja parasihhtafallehemiid várra lassána.

Guhkit šaddo- ja bievlaáigodagas sáhttet maid leat ovddut boazodollui. Muhto mii oaidnit maiddái ahte temperatuvramolsumat 0 ° C birra dálvet, dagaha váttisin bohccui ávkašuvvat guohtumiin jieŋa geažil, ja temperatuvralassáneapmi geasset

dagaha ahte bohccot giksašuvvet eanet dávddaid ja parasihntaid geažil. Go árrat suddá ja go jogat ja jávrrit jikŋot maŋŋit, de dat lea hástalus sajáiduvvan johtinmáliide boazodoalus. Oanehat muohtaáigodat buvttiha maid hástalusaid boazoguodoheapmái. Váikkuhusat oktiibuot boazodollui sáhtá dagahit ahte sihke areálageavaheami ja eallostruktuvrra ferte rievdadit.

Vai sámi ealáhusat ja báikegottit galget sáhttit heivehit iežaset dálkkádatrievdamiidda, de ferte hálddašeapmi vuhtiiváldit dálkkádatváikkuhusaid daidda ekovuogádagaide, mat leat vuodđu árbevirolaš sámi ealáhusaide. Dat mearkaša ahte ferte geavahit dakkár várrugasvuoda, mii addá stuorát vejolašvuoda dustet vuorddekeahntes hástalusaid. Norgga stáhta ferte dohkkehit sápmelaččaid árbedieđu, innovašuvnnaid ja geavada, jáhkehahti reaidun barggus dálkkádatrievdamiiguin. Stáhta ferte maid váikkuhit dasa ahte sámi báikegottiin lea vejolaš dustet daid hástalusaid mat čuožžilit.

3.3 Areálahálddašeapmi maŋŋá gielddaodastusa

Solberg ráđdehus háliida geahpedit gielddaid logu vai šaddet stuorát gielddat ja lea dan bidjan vuodđun Stuorradiggedieđáhussii gielddaodastusa birra (Dieđ. St.14 (2014-2015)). Stuorradiggedieđáhusa vuodul ja doarjun dihtii sámi gielddaid lea Sámediggi iežas čielggadanbarggus identifiseren hástalusaid ja vejolašvuodaid dan areála- ja resursahálddašeapmái mii sáhtá šaddat gielddaodastusas.

Loahppajurdda raporttas *Gielddaodastus ja sámi beroštusat* lea ahte boadusin das go šaddet stuorát gielddat, sáhtá leat ahte árbevirolaš sámi ealáhusaid dilli rievda. Boazodollui sáhtte areála dáfus stuorát gielddat nuppi bealis leat buorre go šaddá vejolaš oažžut ollislaš areálaplánen boazodoalu várás. Šaddet logu dáfus uhcit gielddat ja bajitdási areálaplánaid maid ferte vuhtiiváldit, mii sáhtá álkidit orohagaid hálldahuslaš čuovvoleapmi. Nuppi bealis fas sáhttet stuorát gielddat dagahit ahte boazodoallu marginaliserejuvvo eanet ii ge oidno nu bures gieldda áššemeannudeamis, mii álkit sáhtá dagahit ahte boazodoalu areáladárbu vuoruhuvvo vulos.

Dorske- ja vuotnabivdiide sáhttet stuorát gieldda dagahit erohusa. Maŋimus jagiid leat gielddat ávžžuhuvvon ráhkadit gielddaidgaskasaš riddoavádatplánaid. Stuorát oktilaš mearraguovllut sáhttet dahkat vejolažžan eanet ollislaš ja einnostanvejolaš plánema, mii vuhtiiváldá vuotnavuogádagaide ceavzinvejolašvuoda dan noađi ektui maid akvakultuvra ja eará doaimmat dagahit. Muhto seammás vásiha Sámediggi ahte báikkálaš geavaheddjiide ja guolástusberoštusaide lea hástaleaddjin guldaluvvot riddo- ja vuotnaguovlluid geavahanplánema oktavuodas. Mielváikkuhanvejolašvuolta sáhtá hedjonit jus báikkálaš geavaheddjiid, gain lea árbediehtu, ja gieldda plánaeiseváldiid gaska stuorru.

Guovddáš hástalus maid raporta čujuha, lea ahte báikegottiid ja sámi giliid beroštusat stuorát gielddastruktuuvrrain álkit sáhttet badjelgehččojuvvot. Raporta rávve ahte berre sihkkarastit mekanismmaid mat dahket ahte sámi beroštusat, báikkálaš joavkkut ja gilit, eai oaččo čađahuvvot iežaset beroštusaid gieldda plána-proseassain maŋŋá gielddaodastusa. Viidáseappot ferte sihkkarastit ahte árbediehtu, báikkálaš máhttu ja beroštusat bohtet oidnosii, ja šaddet deatalaš oassin plána-proseassaid mearridanvuodđui maiddá ođđa stuorragielddain.

Raporta čujuha maiddái ahte gielddastruktuurra rievdan ii váikkut seamma láhkai gielddain main dál lea sámi eanetlohku ja gielddain main sámit leat uhcitlogus. Sámi almmolašvuhtii ja doaibmi sámi servodatovddidanguovlluide lea heittot jus eai gávdno šat sámi eanetlohkogielddat maŋná gielddaodastusa.

Sámedikki dievasčoahkkin lea áššis 045/14 gieđahallan gielddaodastusa. Sámediggi oaivvilda earret eará ahte gielddaid konsultašuvdnaovddasvástáduš sámi beroštusaid ektui berre mearriduvvot lágain. Ferte ásahit mekanismmaid gielddaid konsultašuvnnaid čađaheapmái ovddasteaddji sámi beroštusaid ektui dakkár doaibmabijuid ja mearrádusaid oktavuođas main sáhtta leat njuolggá mearkkašupmi sámi gillii, kultuvrii, ealáhusdoaimmaheapmái ja servodateallimii.

Marginála ja áitojuvvo sámi kultuvra, ealáhusat ja servodateallin sáhtta maid leat ággan dasa ahte sámi beroštusaid ferte vuoruhit ja ovddidit gielddain. Danne ferte dain gielddain main sámi álbmot lea unnitlogus, sihkkarastit ahte sin áššit vuhtiiváldojuvvojit.

3.4 Eretfárren ja urbaniseren rievdata sámi giliid

Sámi ássanguovllu álbmot lea vásihan stuorra rievdamiid maŋimus logijagiin. 1990 rájes 2010 rádjai lea veahkadat njiedjan 16 % Sámedikki ealáhusovddideami doarjjaortnegiid doaibmaguovllus, SED-guovllus. Veahkadat lea rievdan seamma láhkai sámegeiela hálddašanguovllu lullisámi suohkaniin, Raavrevijhke ja Snåase. Raavrevijhkes njiejai olmmošlohku 33 % ja Snåases fas 15 % áigodagas 1990-2010.

Seamma áigodagas leat SED-gielddat sakka boarásmuvvan, seamma láhkai go eará ge guovllut davvin. Váldosivva olmmošlohkonjiedjamii ja boarásmuvvamii lea ahte eretfárren dain jahkebuolvadagain mat bajásšadde 1970 ja 1980 logus lea stuorát go sisafárren. Olmmošlogu lassáneapmi Davvi-Norggas lea boahtán regionála guovddážiidda buorin. Bådåddjo Nordlánddas, Romsa Romssa fylkkas ja Áltá ja Hámmárfeasta Finnmárkkus leat vásihan mealgat stuorát veahkadatlassáneami go guovllut dain fylkkain muđui. Maiddái mángga sápmelačča ohcalit gávpotguovddážiidda.

Vuođđoealáhusat mearkkašit ollu barggolašvuhtii sámi báikegottiin. Sihke boazodoallu, eanadoallu ja guolásteapmi leat vásihan njiedjama barggolašvuodas maŋimus logijagis. Dušše Guovdageainnu suohkanis ja Kárášjoga gielddas lea barggolašvuodta lassánan boazodoalus, ja guolásteamis leat dušše Nuorta-Finnmárkku gielddain leamaš barggolašvuodlassáneapmi. Nissonat leat ain vádjitovddastuvvon vuođđoealáhusain vaikke vel nissoniid rekrutteren eanadollui lea leamaš buorre Finnmárkkus maŋimus jagiin. Almmolaš bargosajiid oassi lea gorálaččat stuoris sámi gielddain. Sámi ásahusat, nu go Sámediggi, Sámi allaskuvla ja giella- ja kulturguovddážat nu go Árran ja Saemien Sijte lea deatalaččat ollu gielddaide.

Álbmoga boarásmuvvan ovttá eretfárremiin buktá hástalusaid das mo sámi gilit ja báikegottit sáhttet doaibmat. Uhcit oassi álbmogis oazžu dietnasa vuođđoealáhusain dahje sorjá luondduriggodagain birgejupmái. Dálut rievdaduvvojit astoáigeopmodahkan ja eanebut háliidit bartta soha ávkkástallanguovlluid ok-

tavuodas. Dakkár vuodđoealáhusat go boazodoallu, eanadoallu ja guolásteapmi, hástaluvvojit odđa dienasvejolašvuodaiguin nu go ruvkedoaimmaiguin ja mátk-ealáhusain. Sámi nuoraide, geat válljejit ássat iežaset ruovttugilliide, lea vejolašvuolta beassat ávkástallat mehciin ja luondduriggodagaiguin, mearrideaddjin eallinkvalitehtii. Sámi gielddaide lea hástalussan dat ahte gávdnat strategijaid mat fuolahit luondduvuodđosa, seammás go dárbbášuvvojit odđa bargosajit ássama bisuheapmái. Sámediggi háliida searvat dán bargui ja doarjut dan.

3.5 Boraspiret

Sámediggi oaidná ahte boraspire lassáneapmi lea stuora váikkuhussan areálageavaheapmái. Norggas lea ulbmil ahte galgá ceavzilis guohtonealáhus ja boraspirevuodđu. Sámediggi áigu váikkuhit ahte lea aktiivvaláš ja ulbmillaš boraspirehálddašeapmi mearriduvvon nálleulbmila hárrái, nu ahte riidodássi eanandoalus geahpiduvvo, earret eará ahte báikkálaš máhttu deattuhuvvo hálddašeamis. Meahcceresurssaid ferte geavahit guohtumii ja dán ferte váldit vuhtii boraspirehálddašeamis.

Stuoradikki 2011 boraspiresoabadeapmi addá rámmaid boraspirehálddašeapmái Norggas. Soabadeami sisdoallu lea ahte norgga boraspirehálddašeapmi galgá dáh-páhuvat Luonddušláddjivuodálagá, Bern-konvenšuvnna rámmaid siskkobealde ja Stuoradikki mearrádusastis.

Mihttomeari olahit lasi biebmobuvttadeami lea guohtonresursa meahccegeavaheamis dehálaš. Guohtonealáhusa massin ferte vuoliduvvot. Eai berre leat boraspiret mat ovddastit vahágahttinpotensiála elliide mat guhtot vuoruhuvvon guohtoneatnamiin ja guottetguovlluin.

Lea iešguđetgelágan ipmárdus gaskal fágaeiseválddiid ja ealáhusdoliid boraspirelogu birra. Rapporteren čájeha ahte mearragoaskin maid váldá bohcco, vaikko lea definerejuvvon rábbeborri. Boazodolliin lea earenoamáš máhttu bohcco birra ja bohcco ekovuogádagas. Dat ferte sihkkarastot ahte árbevirolaš máhttu váldo atnu boraspiresoahpamuša čuovvolemis.

Avádatjuohkin (boraspiriide) ii heive sámi vuodđoealáhusaide, ja berre árvoštallot heaittihit dehe rievdaduvvot olu eastadan dihte boazoroasu boazodoalus ja sámi ealáhusdoalu siskkobealde eanandoalus, ja váikkuhan dihte nana ja nanu boazodoalu sámi báikegottiin. Earenoamážit lea dát váttisvuoltan Romssas ja avádatjuohkin fylkkas dagaha nu stuora áitaga boazodollii ahte berre jođánit odđasit árvoštallojuvvo.

4 Sámi beroštusaid ja almmolaš eiseválddiid gaskasaš ovttasdoaibman

Govven: Liss-Ellen Ramstad

Vai sáhttá sihkkarastit ahte sámi kultuvrra luondduvuođus sihkkarastojuvvo, de ferte leat buorre ovttasdoaibman gaskal sámi beroštusaid ja almmolaš eiseválddiid dakkár mearrádusain mat gusket areálie, luonddugáhttemii ja resursaávkástallama hálddašeapmái. Sámediggi bidjá vuođđun ahte guoskevaš máhttovuodđu galgá fátmastit maiddá árbedieđu.

4.1 Konsultašuvnnat stáhta eiseválddiiguin areálaid ja resurssaid hálddašeami oktavuodas

Sámedikki mihttomearri lea sámi beroštusain ja vuoigatvuodalaččain galgá leat duohta vejolašvuohta konsulterejuvvot addin dihtii friija mieđiheami areála- ja resurssahálddašeapmái guoski plánaide ja doaibmabijuide ovddalgihtii dieđiheami vuođu. Dát vuoigatvuohta galgá mearriduvvot lágain.

Sámit leat buolvvaid čađa hálddašan ja ávkástallan iežaset árbevirolaš ássanguovlluid resurssaiguin ja areálaiguin. Ii sáhte dakkár lágaid, plánaid ja doaibmabijuid dohkkehit mat váikkuhit dán geavaheapmái, almmá konsultašuvnnaid haga. Mii galggat maiddá beassat searvat njuolggá luondduriggodagaid ja birrasa almmolašrievttálaš hálddašeapmái.

Sámediggi ja Norgga stáhta leat formaliseren 2005 mannosas konsultašuvdnašiehtadusa álbmotrievttálaš konsultašuvdnagáibádusa. Stáhta galgá buori jáhkus kon-

sulteret Sámedikkiin ja njuolggá guoskevaš sámi beroštusaiguin dainna áigumušain ahte juksat ovttafielalašvuoda ovdalgu vejolaččat addojuvvo lohpi čadahit dakkár proševttaid, mat gusket min eanaguovlluide, mearraguovlluide, ja eará beroštusaide. Jus ii leat ovttafielalašvuoha áššis, de dat galgá bohtit ovdan dan dokumeanttas mii lea vuodđun mearrádussii.

Sámedikkis lea maid 2007 mannosáš sierra šiehtadus Dálkkádat- ja birasgáhtten-departemeanttain suodjalanplánabargonjuolggadusaid birra sámi guovlluin luondugáhttenlága vuodul. Dasa lassin lea Sámedikkis 2009 mannosáš šiehtadus NČE:in konsultašuvnnaid čadaheami birra.

Konsultašuvdnašiehtadus stáhtain lea buorre vuodđu konsultašuvnnaid čadaheapmái areála- ja birashálddašeamis. Sámedikki iežas beroštusaide lea miedihuvvon mángga áššis, erenoamážit konsultašuvnnaid Oljo- ja energijadepartemeanttain energijahuksemaid oktavuodas. Ovdamearkan dasa lea Fálesrášša bieggafápmohuksen Fálesnuori suokkanis mii biehttaluvvui negatiiva váikkuhusaid geažil guovllu boazodollui.

Lea leamaš sierramielalašvuoha das mo galgá áddet konsultašuvdnaprosedyraid ja konsultašuvnnaid čadaheami NČE:in. Beroškeahhtá Sámedikki ávžžuhusain, de ii háliit NČE konsulteret konsešuvdnaáššiid bohtosiid birra, ja konsultašuvdnašiehtadus ráddjejuvvo dušše guoskat doaibmabijuide, main lea váikkuhusčielggadan-geatnegasvuoha váikkuhusčielggadusaid lánkaásahusa vuodul. Dat mearkkaša ahte dušše stuorát čáhce- ja bieggafápmorusttegiidda guoská šiehtadus, dan ektui go oaidnit ahte sáhtta leat mángga uhcit čáhcefápmorusttegiid noađuheapmi oktiibuot mii mearrida makkár váikkuhusat fápmohuksemaid leat. Dasa lassin lea sierramielalašvuoha das lea go doaibmabiju eaiggádis geatnegasvuoha čielggadit noađuheapmi oktiibuot guoskevaš orohagaide.

Suodjalanplánabargonjuolggadusat sámi guovlluin addet buori vuodu dasa ahte váldit mielde sámi beroštusaid suodjalanprosessii. Dattetge vásiha Sámediggi ahte šiehtadus ii leat seamma oahpis iešguđet hálddašaninstánsain ja fylkkamánniin. Lea vejolaš oahpásmahttit njuolggadusaid buorebut sihke suodjeguovlohálddašed-djiide ja fylkkamánniide.

Mihttomearri:

Sámi beroštusain ja vuoigatvuodalaččain galgá leat duohta vejolašvuoha konsulterejuvvot addin dihtii friija miediheami areála- ja resursahálddašeapmái guoski plánaide ja doaibmabijuide ovddalgihtii dieđiheami vuodul. Dát vuoigatvuoha galgá mearriduvvot lágain.

Strategiijat:

- Sámediggi áigu buoridit konsultašuvnnaid NČE:in. Šiehtadus NČE:in konsultašuvnnaid čadaheami birra geahčaduvvojit ja ođasmahttojuvvojit ovdalgu dat jotkojuvvojit.
- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte guovddáš ja regionála eiseválddit galget háhkat máhtu álgoálbmotgažaldagain ja dovdat buorebut konsultašuvdnašiehtadusa ja njuolggadusaid suodjalanplánabargui sámi guovlluin.

4.2 Ovttasdoaimman sámi beroštusaiguin gieldda plánemis

Sámedikki mihttomearri lea ahte sámi bákkálaš beroštusain galgá leat vejolašvuohta konsulterejuvvot dakkár mearrádusain, mat gusket sin doaimma luondduvuđđosii. Sámedikki vuostecealkagat galget leat mielde sihkkarastimin sámi kultuvrra, meahccegeavaheami ja ealáhusdoaimmaheami luondduvuđđosa.

Sámit ássat eanaš gielddain Norggas, muhto dárbu ja vejolašvuohta beassat sierra geatnegahtti gieldda proseassaide molsašuddá. Sámediggái lea hui deatlaš ahte sámit galget beassat leat mielde mearrideamen mo min árbevirolaš areálat: duodarat ja vuovdi, čáhci, riddu ja mearra, meahcci ja eanadoalu kultureanadat, galgá geavahuvvot ja hálddašuvvot.

Juohkehaččas gii ovddida plánaevttohusa, lea ovddasvástádus láchit mielváikkuheapmái. Dat čuovvu plána- ja huksenlága paragrafas 5-1. Gielddain lea ere noamáš ovddasvástádus sihkkarastit mielváikkuheami joavkkuin mat sáhttet gáibidit sierra láchima, dás maiddái sápmelaččat. Ii leat vel konsultašuvdnageatnegasvuohta mearriduvvon lága bokte guoskevaš sámi beroštusaid ja vuoigatvuodalaččaid ektui.

Vuostecealkinváldi, mii Sámedikkis lea plána- ja huksenlága vuodul, lea vuohki mo ollašuvttit álbmotrievtti konsultašuvdnageatnegasvuodaid. Sámedikki vuostecealkinváldi lea nu áibbas earálágan go eará eiseválddiid vuostecealkin vejolašvuohta.

Retningslinjer for innsigelse i plansaker etter plan- og bygningsloven (H-2/14) bokte háliidii ráđđehus gáržžidit stáhta ja regionála eiseválddiid vuostecealkinvejolašvuođa. Fylkkamánniid rolla stáhta oktiordnejeaddjin nannejuvvui maiddái. Ráđđehus deattastii 2015:s čielggadusastis *Nationála vuordámušat regionála ja gieldda plánemii* earret eará ahte gieldda iešstivrejupmi galgá deattuhuvvot go regionála- ja stáhta eiseválddit árvoštallet vuostecealkima. Sámedikki vuostecealkinválddis lea álbmotrievttálaš vuodđu ii ge dan sáhte geahnohuhttit oktiordnema bokte dahje gáibádusa bokte deattuhit báikkálaš iešstivrejumi.

Sámediggi sáhtta ovddidit vuostecealkaga dakkár áššiin main lea hui stuorra mearkkašupmi sámi kultuvrra ja ealáhusdoaimmaheami luondduvuđđosii. Maid “hui stuorra mearkkašupmi” áiggis áigái mearkkaša, dat gullá Sámediggái árvoštallat. Sámedikkis lea ovddasvástádus das ahte árvoštallat ollislaččat lea go ášši nu deatlaš ahte galgá ovddidit vuostecealkaga.

Gieldda- ja ođasmahttindepartemeantta 2014 mannosáš vuostecealkinlista čájeha ahte Sámedikkis lei okta proseanta buot vuostecealkagiin. Seammás ledje fylkkamánniin badjel bealli buot vuostecealkagiin. Sámedikki vuostecealkagat leat ovddiduvvon sisabahkkemiid geažil boazodoallu luondduvuđđosii, árbevirolaš riddolagas guolásteapmái, meahcásteapmái ja sámi kulturmuittuide. Ággan vuostecealkagiidda lea maid leamaš váilevaš váikkuhusčielggadeamit ja váilevaš mielváikkuheapmi plánabargui.

Sámedikki oainnu mielde lea departemeanttas konsulterengeatnegasvuohta go loahppameannuda min vuostecealkagiid ja mii oaivvildit ahte stáhta ii sáhte dan

hilgut dakkár áššiin main lea hui stuorra mearkkašupmi min kultuvrii ja ealáhusaide. Ovdamearkan dasa lea Fálesnuori suohkana Nussir-ruvkki muddenplánii vuostecealkaga loahppameannudeapmi, maid stáhtaráđđi ii adnán konsultašuvdnageatnegassan.

Sámediggái lea hui deatlaš ahte sámi beroštusaide ja vuoigatvuođalaččaide sihkkarastojuvvo vuoigatvuolta konsulterejuvvot dakkár áššiin mat gusket min luondduvuđđosii. Vaikke vel konsultašuvdnageatnegasvuolta dán rádjai ii leat mearriduvvon lágas, de guoská dát álbmotrievttálaš geatnegasvuolta maiddái báikkálaš ja regionála eiseválddiide. Lea deatlaš oažžut nannejuvvot vejolašvuođaid sámi beroštusaide ja vuoigatvuođalaččaide beassat árjjalaččat oassálastit mearridanproseassaide areálaid ja luondduvuđđosa rievdaduvvon geavaheami birra. Jus dan galgá juksat gieldda hálddašeamis, de berre lasihuvvot máhttu sámi kultuvrra, servodatdiliid ja vuoigatvuođaid birra. Seammás fertejit sámi beroštusat ja vuoigatvuođalaččat oažžut nannejuvvot sin návccaid ja gelbbolašvuoda nu ahte sáhttet leat mielde dahkamin mearrádusaid.

Mihttomearri:

Sámi bákkálaš beroštusain galgá leat vejolašvuolta konsulterejuvvot dakkár mearrádusain, mat gusket sin doaimma luondduvuđđosii. Sámedikki vuostecealkagat galget leat mielde sihkkarastimin sámi kultuvrra ja ealáhusdoaimmaheami luondduvuđđosa.

Strategiijat:

- Sámediggi dáhtu ahte Stuorradiggi nanne lága bokte sápmelaččaid vuoigatvuoda konsulterejuvvot dakkár areálaáššiin, mat njuolgga gusket midjiide ja min beroštusaide.
- Sámediggi áigu geavahit iežas vuostecealkinválddi dasa ahte sihkkarastit sámi kultuvrra, meahccegeavaheami ja ealáhusovddideami luondduvuđđosa boahttevaš buolvvaide.
- Sámediggi áigu ovddidit iežas bagadeaddjirolla gielddaid ektui dainna áigumušain ahte dat galget buorebut sáhttit láchit duohta mielváikkuheami njuolgga guoskkahuvvon sámi beroštusaide.

4.3 Sámi vuoigatvuođalaččaid návccat oassálastit mearridanproseassaide

Sámedikki mihttomearri lea ahte sámi vuoigatvuođalaččain ja beroštusain galget leat návccat ja gelbbolašvuolta dásseárvosaš ovttasdoaimmii ja šiehtadallamii industriijain, stáhtain ja riektevuogádagain.

Sámi vuoigatvuođalaččat ja beroštusat leat ekonomalaččat ja návccaid dáfus heajos dilis go deaivvadit dakkár fitnodagaiguin, mat háliidit ávkástallat sin guovlluid resurssaiguin. Danne dáhpáhuvvá ovttasdoaimman ja šiehtadallan eahpedássálas fápmodilis. Lea dárbu nannet sámi vuoigatvuođalaččaid gelbbo-

lašvuoda ja návccaid areálaid ja resurssaid geavaheami mearridanproseassain. Sámediggi lea dorjon álgaga nannet sámi vuoigatvuodalaččaid gelbbolašvuoda ja návccaid deaivvadeapmái stuorát huksejeddjiiguin earret eará Vuodđudusa Protect Sápmi bokte. Vuodđudus veahkeha šiehtadallamiin sámi beroštusaid ja vuoigatvuodalaččaid bealis deaivvadeamis huksejeddjiiguin ja beroštusaiguin. Sámediggi oaivvilda ahte fitnodagaide ja stuorra eanaeaiggádiidda, mat háldejit eatnamiid main leat sámi vuoigatvuodát, sáhtta leat ávki doarjut dakkár álgaga.

2015 rájes lea Sámediggi ásahan ohcanvuodot doarjjapoastta sámi areála- ja resursavuoigatvuodaid čuovvoleapmái. Ornet vuoruha doarjaga juridihkalaš veahki várás sámi vuoigatvuodalaččaide dakkár áššiin maid ferte jođihit duopmostuoluin ja mat lea prinsihppalárganat dan ektui ahte fuolahit eana- ja resursavuoigatvuodaid. Viidáseappot vuoruhuvvo doarjja bagadan- ja ovdaiskkadanortnegii vai oktasaš gáibádusaid sáhtta ovddidit Finnmáarkokommišuvdnii. Dasa lassin vuoruhuvvo doarjja daid fierpmádagaide ja organisašuvnnaide mat barget dainna ahte oažžut dohkkehuvvot eana- ja resursavuoigatvuodaid olggobealde Finnmárkkku.

Sámediggi oaidná dárbbu veahkehit sámi vuoigatvuodalaččaid vai sii nagodit gáibidit ahte sin areálat ja resurssat sihkarastojuvvojit ja fuolahuvvojit. Orohagat ožžot doarjaga boazodoallobušehta bokte dakkár bargui, muhto dat ii leat lahka ge doarvá. Eará sámi ealáhusat, meahcásteaddjit dahje gilisearvvit eai oaččo stáhta doarjaga vuoigatvuodabargui. Dakkár doarjjaortnegiid ásaheapmi ferte dahkkojuvvot lagas ovttasbarggus sámi ealáhusorganisašuvnnaiguin ja ásahusaiguin.

Mihttomearri:

Sámi vuoigatvuodalaččain ja beroštusain galget leat návccat ja gelbbolašvuodta dásseárvosaš ovttasdoaimmii ja šiehtadallamii industriijain, stáhtain ja riektevuogádagain.

Strategiijat:

- Sámediggi áigu nannet sámi vuoigatvuodalaččaid vejolašvuodaid miđihit friija ja ovddalgihtii addojuvvon dieđiheami vuodul dakkár gažaldagain mat gusket ávkkástallamii luondduriggodaiguin.
- Sámediggi áigu nannet doarjjaortnegiid sámi vuoigatvuodalaččaid várás. Sámediggi ii sáhte okto bargat ja háliida gulahallama sámi organisašuvnnaiguin ja ásahusaiguin nannen dihtii vuoigatvuodalaččaid posišuvnna ovttasdoaimmamis huksenberoštusaiguin.
- Sámediggi áigu nannet vuodđudusa Protect Sámi ekonomalaš dili ja einnostonvejolašvuoda vai vuodđudus sáhtta veahkehit sámi vuoigatvuodalaččaid sin oktavuodas industriijain ja eiseválddiiguin.

4.4 Árbediehtu – resursan hálddašeapmái

Sámedikki mihttomearri lea ahte *sámi árbediehtu* galgá dohkkehuvvot ja deattuhuvvot seamma dásis go dutkanvuodot máhttu mearrádušproseassain eatnamiid ja resurssaid geavaheami ja suodjaleami oktavuodas. Sámediggi áigu váikkuhit dasa

Govven: Sámediggi

ahte árbediehtu hálddašuvvo árvvusanidettiin máhttoguddiid ja nu ahte dakkár máhttu lea mielde mearridanproseassain gulahaladettiin sámi servodagaiguin ja nu váldojuvvot atnui sámi guovlluid areálaid ja resurssaid hálddašeapmái.

Árbediehtu lea min máhttu dohkálaš luondduresursahálddašeamis, ja das mak-kár sadji olbmos lea luonddus. Dán leat mii geavahan ceavzimii áiggiid čađa. Dát máhttu lea gaskkustuvvon buolvvas buvii min ávkkástallanguovlluid oktilis geavaheami bokte, ja muitalusaid ja meanuid bokte. Nissonolbmot leat leamaš ja leat deaŋalaččat árbedieđu gaskkusteamis mánáid bajásgeassima bokte. Árbediehtu lea áibbas deaŋalaš dasa ahte mii galgat sáhttit gaskkustit min kultuvrra ja áddejumiid boahte buolvvaide.

Biologalaš šláddjiivuoda konvenšuvvna artihkal 8j deattasta ahte stáhtat galget árvvusatnit, gáhttet ja bisuhit álgoálbmogiid ja báikegottiid máhttu, innovašuvvnaid ja geavada biologalaš šláddjiivuoda geavaheamis ja gáhttemis. Luonddušláddjiivuoda § 8 gáibida ahte máhttu buolvvaid vásáhusaid vuodul luonddu geavaheamis ja dainna ovttasdoaimmamis, dás maiddá sámi geavahus vuodu, galgá deattuhuvvot buot mearrádusaid oktavuodas mat gusket luonddušláddjiivuhtii.

Vaikke vel lánka dohkkeha ge árbedieđu, de lea hástaleaddjin hálddašeapmái váldit atnui sámi árbedieđu geavadis. Árbediehtu lea uhccán duodaštuvvon ja váttis gávdnat čálalaš gálduin dahje kártadieđuin. Dasa lassin molsašuddá hálddašaneiseváldiid máhttu das mo berre dan váldit atnui mearrádusproseassain. Viidáseappot sáhtá leat hástalussan ahte sámi árbediehtu árvvohuhttojuvvo ja adnojuvvo oasálašoaidnun areálavuogatuodaáššiin, ii ge oassin máhttovuodus. Árbedieđu ferte geavahit lagas gulahallamis sámi vuogatuodalaččaiguin, guoskevaš oasálaččaiguin ja árvvusanidettiin máhttoguddiid.

Váikkuhusčielggadeami lánkaásahusat deattastit ahte čielggadusat galget vuodđuduvvot dan máhttui mii gávdno ja dan ođasmahttimii. Dasa lassin čujuhuv-

vo dasa ahte go dakkár máhttu ii gávdno deatlaš dilálašvuodaid birra, de galgá nu guhkás go lea vejolaš, háhkat odđa dieđu. Sámediggi oaivvilda ahte plánaiseválddit berrejit eanet geatnegahttojuvvot háhkat odđa dieđu árbevirolaš sámi areála- ja resursageavaheami birra ja maid dat mearkkaša sápmelaččaide. Sámediggi lea áššis 008/16 *Sámediggedieđáhus alit oahpu ja dutkama birra* mearridan ahte Sámediggi áigu váikkuhit dasa ahte sámi árbediehtoguovddáš ásahuvvo. Dat livččii deatlaš veahkin dasa ahte sámi árbediehtu boadášii olámuddui ja dohkkehuvvošii.

Mihttomearri:

Sámedikki mihttomearri lea ahte sámi árbediehtu galgá dohkkehuvvot ja deatuhuvvot seamma dásis go dutkanvuđot máhttu mearrádušproseassain eatnamiid ja resurssaid geavaheami ja suodjaleami oktavuodas. Sámediggi áigu váikkuhit dasa ahte árbediehtu hálddašuvvo árvusanidettiin máhttoguddiid ja nu ahte dakkár máhttu lea mielde mearridanproseassain gulahaladettiin sámi servodagaiguin ja nu váldojuvvot atnui sámi guovlluid areálaid ja resurssaid hálddašeapmái.

Strategiijat:

- Sámediggi áigu bargat dainna ulbmiliin ahte ráhkaduvvojit geatnegahtti njuolggadusat dasa mo sámi árbediehtu galgá váldojuvvot mielde čielggadan- ja plánenproseassaide.
- Sámediggi áigu váikkuhit dasa ahte areálaid- ja resurssaidhálddašeddjiin leat návccat árvvusatnit ja geavahit sámi árbedieđu. Dat galgá dahkkojuvvot ovttas ja gulahallamis oahppo- ja fágaásahusaiguin, sámi vuoigatvuodalaččaiguin, guoskevaš oasálaččaiguin ja máhttoguddiiguin.
- Sámediggi áigu váikkuhit dasa ahte ásahuvvo árbediehtoguovddáš.

4.5 Váikkuhusčielggadusat

Sámedikki mihttomearri lea ahte váikkuhusčielggadusat galget addit mearrádušguoskevaš máhtu sámi areálageavaheami birra ja árbedieđu mii čatnasa dasa.

Dakkár árbevirolaš sámi ealáhusat go boazodoallu, vuotnaguolásteapmi, eana-doallu, lotnolasealáhusat ja meahcásteapmi geavahit luonddu ja resurssaid buotbeallásaš ja molsašuvvi vuogi mielde. Geavaheapmi sorjá luonddubirrasis ja resurssain ollisvuohtan. Dakkár ollislaš geavaheapmi eaktuda maiddá ollislaš lahkoneami resurssaid hálddašeapmái. Vaikke vel geatnegasvuođat leat mearriduvvon lága bokte, de dat ii dáhpuhva álo geavadis.

Areála- ja muddenplánat, main sáhtta leat stuorra váikkuhus birrasii ja servodahkii, galget erenoamážit árvvoštallat ja válddahit dáid váikkuhusaid. 2014 mannosáš váikkuhusčielggadeami lánkaásahusat válddahit lagabui guđe doaibmabijut gáibidit dakkár čielggadeami, ja guđe dillet galget čilgejuvvot. Váikkuhusčielggadusat galget earret eará árvvoštallat doaibmabiju váikkuhusaid kulturmuittuide ja kulturbirrasii, sámi meahccealáhusaid doaimmaheapmái ja boazodoalu sierraárvoguoovlluide.

Viidáseappot galgá plánejuvvon ja čađahuvvon plánaid ja doaibmabijuid noađuheapmi oktiibuot árvvoštallojuvvot.

Plána- ja huksenlága § 3-1 c čuoggá láhkamearkkašupmi namuha erenoamážit dan ahte go boazodoalloberoštusat guoskkahuvvojit, de galgá árvvoštallat plánaid ja doaibmabijuid váikkuhusaid oktiibuot juohke orohakkii sierra. Čájehuvvo hástaleaddjin čilget dálá ja plánejuvvon doaibmabijuid noađuheami oktiibuot. Nuppi bealis guoská orohat máŋgga hálddahuslaš ovttađahkii, sihke gielddaide ja fylkkaide. Nuppi bealis fas sáhtá dakkár bargu leat resursa- ja gealbogáibideaddji.

Li dakkár ge áššiin mat meannuduvvojit čáhceresursalága ja energiialága vuodul, geatnegahttojuvvo ohcci čielggadit dálá ja plánejuvvon noađuheami oktiibuot boazodollui. NČE lea baicce ieš válljen dahkat dakkár árvvoštallama iežas mearrádusdokumeanttain. Sámediggi oaivvilda dan unohassan ja lea dakkár diliin ovdidan vuostecealkaga.

Mearrasámi riddo- ja vuotnaguovlluid guolásteddjiide lea hástalussan ahte dutkanbohtosat mearradoalu váikkuhusaid birra luoduguollái eai leat nu čielgasat. Dutkan ii leat nagodan duođáštít váikkuhit go luoitimat ja kemikálageavaheapmi mearradoalus luoduguoli jođálmasmálla ja gođđama. Akvakultuvrra konsešuvdnaohcamat háreve geatnegahttojuvvojit čielggadit plánejuvvon doaibmabijuid noađuheami oktiibuot vuonain. Riddo- ja mearraguovlluid oainnut maid uhccán vuhtiiváldojuvvojit go sii diedihit ahte sálaš jávká dahje uhcco.

Sámediggi oaivvilda ahte váikkuhusčielggadusat galget váldit mielde sámi árbedieđu ja báikkálaš geavaheddjiid vásáhusaid. Sámediggi gáibida ahte dakkár ollislaš máhttoháhkkan fuomášuhttojuvvo, mii vuhtiiváldá árbevirolaš sámi ealáhusaid dárbbu. Boazodollui sáhttet doaibmabijuin leat duođalaš váikkuhusat jus ii geahča orohagaid doaimma ollislaččat. Riddo- ja vuotnaguovlluin sorjájit guolástusat das ahte geahččá vuonaid ceavzinnávccaid ollislaččat. Go váilu čielga dutkanmáhttu, de berrešii geavahit ovddalgihtii várrugasvuođa buot areálaháldemis deatálaš gođđoguovlluin.

Mihttomearri:

Váikkuhusčielggadusat galget addit máhtu ja vuhtiiváldit ollislaš sámi areálageavaheami ja árbedieđu mii čatnasa dasa.

Strategiijat:

- Sámediggi bargá dainna ulbmiliin ahte buot mearridanproseassat sámi kultuvrra ja ealáhusdoaimmaheami luondduvuđđosa geavaheami oktavuodas árvvoštallet plánaid ja doaibmabijuid noađuheami oktiibuot.
- Go dálá ja ođđa plánaid ja doaibmabijuid noađuheapmi oktiibuot juohke orohakkii sierra ii leat válddahuvvon, de dat lea iehčanas vuostecealkinsivva Sámediggái.

4.6 Gealbogáibádus boazodoalločielggadeddjiide

Sámedikki mihttomearri lea ahte biddjojuvvojit sierra gáibádusat daidda čielggadeddjiide, geat galget čilget plánaid ja doaibmabijuid váikkuhusaid boazodollui. Dasa lassin berre stáhta ráhkadit njuolggadusaid dasa mo guoskevaš orohagat galget válđojuvvot mielde dán bargui vai áššit čielggaduvvojit dohkálaččat.

Ráđđehusa fáddábagadus *Boazodoallu ja plánen plána- ja huksenlága vuodul* deattasta ahte areálaplánamearrádusat galget leat vuodđuduvvon dohkálaš váikkuhusčielggadusaid boazodollui ja doarvái bures vuhtiiváldit ealáhusa areáladárbuid. Dat čuovvu earret eará ILO-konvenšuvnna nr. 169 7. artihkkalis, mii gáibida ahte sisabahkkemiid váikkuhusat sámi guovlluin, dás maiddá guovlluin gos boazodoallu doaimmahuvvo, galgá leat doarvái bures čielggaduvvon ovdalگو vejolaš luondduohtadeami sáhtá čađahit.

Boazodoallu dovddaha eahpeluohttámuša daidda klassifiserenvugiide mat geavahuvvojit boazodoallofágalaš árvvoštallamiin. Lea uhccán heivvolaš geavahit dakkár reaidduid mat leat ráhkaduvvo eanadoalu luonddugeavaheami ja eanadatádejemii várás. Ollugat moitet maiddá dan vuogi mo čielggadeaddjit háhket čielggadangelbbolašvuoda.

Sámediggi oaivvilda ahte sámi vuoigatvuodalaččat dárbbasit oázžut vejolašvuoda leat mielde válljet geat galget čielggadit, mii galgá čielggaduvvot ja makkár vuodul galgá čielggaduvvot. Proseassa dán duogábealde galgá maid duodáštuvvot.

Mihttomearri:

Galget biddjojuvvojit sierra gáibádusat daidda čielggadeddjiide, geat galget čilget plánaid ja doaibmabijuid váikkuhusaid boazodollui. Dasa lassin berre stáhta ráhkadit njuolggadusaid dasa mo guoskevaš orohagat galget válđojuvvot mielde dán bargui vai áššit čielggaduvvojit dohkálaččat.

Strategiijat:

- Sámediggi áigu bargat dainna ulbmiliin ahte stáhta ráhkada njuolggadusaid dasa mo boazodoallofágalaš váikkuhusčielggadusa ráhkaduvvojit.

4.7 Suodjalushárjehallan ja eará doaimmat

Suodjalusas leat olu hárjehallandoaimmat miehtá sámi guovlluin. Dat stuorámuš ovttagat leat:

- Máttá-Várjjagis (Hárjehallanguovlu lulábealde ja davábealde GSV)
- Ruovttusuodjalus – Porsáנגgus (Hálkkavári báhčingieddi)
- Brigade Nord (Málatvuopmi, Setermoen, Rena)
- Áibmosuodjalus (Bådáddjo, Ørland)

Suodjalusa doaimmat leat regulerejuvvon mángga ládje. Báhčin- ja hárhallanguovllut leat stuorimus hástalusat sámi ealáhusaide ja meahcceareálaid geavaheddjiide. Oktiibidjan Mauken – Blátind sis-Tromssas lea dagahan stuorát riska atnit guovllu boazoguohtumiidda. Johtingeaidnu báhčinguovllu čađa lea mielddisbuktán stuorát bargonoađi boazoorohakkii, sihke go guoská hálddašeapmái ja plánemii, muhto maid dan geavaheapmái.

Maiddái Hálkavári báhčinguovlu lea vearáskahtán boazodoalu dili.

Dasa lassin leat Suodjalusas hárhallanguovllut mat leat čadnojuvvon bajábealde namuhuvvon ovttagaide dahje mat sáhttet leat eará guovlluin. Girdihámmanat maid dagahit stuora ráfehuhttima.

Báhčinguovlluid árvvoštallet visuálalaččat dušše dalle go lea diliárvvoštallan.

Guottetáigge maŋgil maid leat suodjalusas muosehuhtti doaimmat.

Riikkaidgaskasaš hárhallamat leat stuora hástalusas boazodollui ja sámi árbevirolaš geavaheapmái. Leat leamašan mánga dáhpáhusa mat eai leat sávahahtti, gos bohccot leat muosehuvvon ja vuojuhuvvon ea.ea. helikopteriin. Maiddai eará vuojánat sáhttet leat bohccui hui muoseheamit, erenoamážit gidđadálvve ja ovdal guotteha.

Huksemat ja/dahje guovlluid ásaheapmi suodjalusulbmiliidda, nugo báhčinguovlluid ásaheapmi, eai galgga Álbmotrievtti vuodul dahkkot vuoigatvuodalaččaid friddja, ovddalgihtii miediheami haga. Go lea ovttamielalašvuolta gaskal vuoigatvuodalaččaid ja huksejeddji, de berrejit sii árvvoštallat eavttuid vejolaš šiehtadusain, mat sihkkarastet areálaid vuoigatvuodalaččaide ja hehtejit viidásit huksen-guovllu viiddideami almmá ovdagihtii dohkkeheami.

Guovlluin gos leat suodjalusdoaimmat, berrejit suodjalus ja vuoigatvuodalaččat ráhkadit oktasaš njuolggadusaid goabbat guoibmáseaskka gulahallamii, mat čalm-mustahttet vuoigatvuodaid ja geatnegasvuodaid sisabahkemii ja doaimmaide guovlluin gos leat sámi ealáhusdoaimmat. Váldonjuolggadus lea ahte huksejeddjis lea ovddasvástádus heivehit gulahallama ja vuhtiiváldit áigodatgullelaš áššiid.

Dieđut báikegottiid ja ealáhusbargguid birra mat leat suodjalusa doaibmaguovllus ja guoskevaš guovlluin ferte leat stuora oassi oahpaheamis go váldet sisa ja bidjet bargui olbmuid stašuvnnaide/rusttegiidda dain guovlluin mat leat juo anus sámi vuodđoealáhusain ja eará (sámi) vuoigatvuodalaččain. Diehtu mot vuoigatvuodalaččaid atnet guovllu ferte leat seammá dehálaš go eará vuodđoahppu go váldojuvvojit suodjalussii.

Go plánejit hukset suodjalusrusttegiid main leat stuora váikkuhusat sámi gilliide, báikkiide ja eará báikkálaš servodagaide, fertejit ássiid ipmárdus ja oaidnu deat-tuhuvvot sihkkarastin dihte sihke sámi kultureanadaga ja sámi ealáhus- ja servodateallima. Suodjalus ferte vuoruhit doalahit sin doaimma báikkiin gos suodjalusas leat juo ásahuvvon sullasaš doaimmat.

Mihttomearri:

Suodjalusa doaimmat galget eanemus lági mielde bargojuvvot nu ahte lea lagas gulahallan vuoigatvuođalaččaiguin ja geavaheddjiiguin ja sii galget doaimmahit barggu várrogasvuođain ja heivehit áigemuttu nu ahte dagaha unnimus váikkuhusa.

Strategiijat:

- Sámediggi ráhkada bagadusa suodjalusa doaimmaid proseassaide ja čađahemiide maid eanaeaiggádat, boazorohagat ja Suodjalus sáhttet atnit.
- Leat vuojeheaddjin ráhkadit vákšunprográmma areálaid ektui maid suodjalus atná hárjehallandoaimmaide.
- Árvvoštallat gáibidit čielggadusa makkár váikkuhusat sámi guovlluide leat riikkaidgaskasaš hárjehallamiin.

5 Sámi kultuvrra ja ealáhusdoaimmaheami luondduvuođus

Eanaareálaid hálddašeapmi dáhpáhuvvá eanaš báikkálaččat gielddain, plána- ja huksenlága vuodul deataleamos stivrendokumeantan. Plána- ja huksenláhka galgá váikkuhit dasa ahte buot almmolaš plánen sihkkarastá sámi kultuvrra ja ealáhusdoaimmaheami luondduvuođosa. Vai sámi dimenšuvdna nannejuvvo ja boahťá oidnosii gieldda plánaproseassain, de ferte sámi vuhtiiváldin šaddat lunddolaš ja ovttasuvvon oassi plánaproseassain. Dát kapihtal bidjá erenoamáš deattu guolásteami, eanadoalu ja boazodoalu luondduvuođosii. Meahcci meahcástemiid ja lotnolasealáhusaid resursavuodđun gieđahallojuvvo 8. kapihttalis.

Go dihkada vázzinbálgáid meahcis, ferte ovddasvástideaddji geatnegahttot mitalit dáláš geavaheami mii lea guovllus, ja maid ráhkadit njuolggadusaid mat adnojit go lea erenomáš hástaleaddji áigodagaide. Ovdamearkka dihte guottetbáikkiide giđđat, sihkkarastin dihte vuodđoealáhusaid ealáhusvuodu.

5.1 Riddu ja mearra mearrasámi kultuvrra resursavuodusin

Govven: Sámediggi

Sámedikki mihttomearrin lea ahte sámi báikegottiin galgá leat beassanvuohťa buhtes riddo- ja mearraguovlluide mat sihkkarastet eallinnávccalaš vuotna- ja riddoguoľásteami vuodđosa, muhto maidđái guolásteami biebmolassin ja arvosmahttimii. Sámediggi áigu sihkkarastit ahte gilvaledđji areálagáibideaddji doaimmat eai bilit, nuoskkit dahje duvdde eret dáid resurssaid ja areálaid.

Árbevirolaš sámi riddoguoľásteaddjit váikkuhit ássamii Finnmarkku ja Davvi-Romssa rittuide ja vuonaide. Guolásteapmi lea maid deatalaš muhtun sámi báikegottiide máddeleappos Romssas ja Nordlánddas. Manimus logijagiid lea smávvatnasiid ja guolástedđjiid lohku njiedjan eanaš riddogielddain. Mearraluossabivdu lea árbevirolaš bivdu mii lea ferten gillát dohkemeahtun gáržžidemiid nu sakka ahte dat lea čuoħcan rekrutteremii bivdui ja dan doaimmaheapmái.

Resursaávkástallan mearas biebmolassin lea áin deatalaš ollu dálloaluide sihke ekonomalaččat ja kultuvrralaččat.

Mearradoallu lea hástalus árbevirolaš riddoguolástemiide. Biebmanrusttegat gáržžidit areálaid. Luoitimiin, luossadihkiid dálkkodeamis ja leavvamis ja eará dávddain sáhttet leat negatiiva váikkuhusat mearrabirrasii, ja nu dat sáhttet leat birasáittan. Dorski godđosajit ja mearraluosa ja eará luoduguoli guorahagat sáhttet dasa lassin leat rašit biebmmanrusttegiid váikkuhusaide. Dán fáttás váilot čielga dutkandieđut.

Ráđdehusa áigumuš lea ahte mearradoallu galgá šaddat viđa geardde stuorábun ovdal 2050. Dát stuorrun sáhtta dáhpáhuvat buori muddui árbevirolaš riddo-servodagain. Mearradoallo lassáneapmi sáhtta ge dalle álkit gártat vuostálagaid árbevirolaš báikkálaš resursaávkástallamiin seammás go nuoskkideapmi vuonain stuorru sakka. Mearraluossabivdit lea áitojuvvon joavku mii dakkár ovdáneami geažil šaddá gillát.

Ortnega birra mii guoská ruoná consešuvnnaide mearradoalloealáhusa oasálasttiide lea olu ságastallojuvvon ja berre ođđasit árvvoštallot. Guollebiebmanealáhusat sturrot bahán luodulussii ja viidásit árbevirolaš sámi mearraluossabivdui ja eará árbevirolaš luossabivdui. Ođđa guollebiebmankonsešuvnnat berrejit addot dušše aktevrraide geat sáhttet čájehit ahte sis leat juogo giddejuvvon rusttegat dahje rusttegat mat leat gáttis. Dáláš mearradoalloealáhusain galgá leat mihttu joatkit doaimma juogo giddejuvvon rusttegiin dahje rusttegiin mat leat gáttis.

Fylkkamánit válde badjelaset válldi consešuvdnajuolludeamis Guolástusdirektoráhtas 2010.s. Nu manahii Sámediggi vejolašvuoda bivdit konsultašuvnnaid consešuvdnadásis. Dál sáhtta Sámediggi dušše gáibidit doaimbajju váikkuhusaid čilgejuvvot sámi meahcceealáhusaide ja sámi kulturmuittuide.

Guolástusdirektoráhtas lea geatnegasvuohtha čuovvolit maiddá sámi guolástusberoštusaid konsultašuvdnajuolludemiid oktavuodas. Sámedikkis eai leat dieđut dan birra ahte Guolástusdirektoráhta árrjalaččat ovddida sámi vuhtiváldimiid iežas cealkámušain.

Sámedikkis lea vejolašvuohtha váikkuhit mearrádusaid mearraareála geavaheami oktavuodas gielddaid areálaplána- ja riddoavádatplánabarggu bokte plána- ja huksenlága vuodul. Gielddain lea plánemis dušše vejolašvuohtha mearridit gosa sii háliidit akvakultuvrra ja guđe šlájaid galgá leat lohpi biebmama. Biebmanma viidodat ja eavttut mearriduvvojit consešuvdnameannudeami bokte mas fylkkagiela lea eiseváldin.

Hálddašanguoskevaš máhttu sámi riddo- ja mearraguovlluid árbevirolaš geavaheami birra váilu, ja reaidut dán geavaheami árvvu árvvoštallanreaidut. Báikkálaš servodatlaš mearkkašupmi ja vuotnaguolástanfatnasiid boadut eai dahkkojuvvot dávjá oainnusin, nu go boadut ja bargosajit mat ceggejuvvot mearradoalus. Dasa lassin vásihit guolásteaddjit ahte gielddain eai leat doarvái dahje váilot rutiinnat dasa mo háhkat árbedieđu mearraguovlluid geavaheami birra plánaproseassain.

Guolástusdirektoráhta lea iežas kártenreaidus oainnusin dahkan riddo- ja mearraguovlluid dálá geavaheami, ja dát reaidu geavahuvvo dávjá plánemis. Kárten-

reaidu ii oainnusmahte sámi geavaheami erenoamážit ii ge guovlluid gos bivdojuvvo biebmolassin. Danne lea váttis plánaproseassain oainnusmahttit mearraareálaid sámi geavaheami ja dan dahkat olahttin almmá dan haga ahte njuolggá seaguhit guovlluid geavaheddjiid.

Sámediggái lea mearrideaddjin ahte sámi báikegottit ožžot vejolašvuoda searvat plánaproseassaide, mas mearraareálaid geavaheami eavttut biddjojuvvojit. Vejolašvuotta viidáseappot fievrridit árbevirolaš guolásteami ja mearraguovlluid geavaheami biebmolassin lea hui deatalaš sámi kultuvrii. Sámediggi oaivvilda ahte oassi mearradoalu árvoháhkamis galgá fievrriduvvot ruovttoluotta sámi báikegottiide.

Mihttomearri:

Sámi báikegottiin galgá leat beassanvuotta buhtes riddo- ja mearraguovlluide mat sihkkarastet eallinnávccalaš vuotna- ja riddoguolásteami vuđđosa, muhto maiddá guolásteami biebmolassin ja arvosmahttimii. Dáid resurssaid ja areálaid eai galgga gilvaledji doaimmat bilidit, nuoskkidit dahje duvdit eret.

Strategiijat:

- Sámediggi bargá dainna ulbmiliin ahte rittu ja meara árbevirolaš geavaheapmi bohtá oidnosii gielddaplánaproseassain ja váikkuhusčielggademiin.
- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte Guolástusdirektoráhta vuhtiiváldá sámi guolástusberoštumiid iežas cealkámušain akvakultuvrra konsešuvnnaid juogadeapmái ja areálaplánaide.
- Sámediggi vuordá ahte Dálkkádat- ja birasdepartemeanta dohkkeha Sámedikki árjjalaš oassálastima muddemiidda mearraluossabivddu vuodđun mearrasámi kultuvrii.
- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte dat kártenreaidu mii geavahuvvo plánemis, maiddá čájeha mearraareálaid sámi árbevirolaš geavaheami.
- Sámediggi áigu váikkuhit dasa ahte sámi báikegottit ja guolásteaddjit nagodit searvat daidda proseassaide mat gusket sin vejolašvuhtii doaibmat ja ovdánit.
- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte oassi biebmama árvoháhkamis fievrriduvvo ruovttoluotta sámi báikegottiide.
- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte stáhta váldá ovddasvástádusa biebmánrusttegiid birassihkkarastimis ja dan čuovvoleamis.

5.2 Gilvvagieddi ja niitu eanadoalu resursavuodđun

Govven: Sámediggi

Sámedikki mihttomearri lea ahte ráhkaduvvon eatnamat sámi guovlluin ain galget geavahuvvot árjjalaččat vuodđun dálá ja boahtteáiggi biebmobuvttadeapmái.

Sámi guovlluid eanadoalu vuodđun lea leamaš báikkálaččat šaddaduvvon roavvafuođar. Sihke ráhkaduvvon eana ja niitu leat leamaš deatalaš resursan sámi eanadoalu ovdáneapmái. Leamaš eanaš dakkár roavvafuođarvuđot buvttadeamit go šibit-, sávza- ja gáicadoallu ja leat ain.

Eanadoalus sámi guovlluin lea eanaš leamaš smávva doalut ja lotnolasat eará doaimmaiguin. Eatnamat ledje dávjá biedgguid ja heajut heivehallojuvvon. Dat lea váttásmahttán stuorra doaibmavisttiid huksema erenoamážit riddoguvlluin. Dakkár guovlluin leat ollu doalut heaittihuvvon. Dat lea dagahan ahte ráhkaduvvon eatnamat leat vesáluvvan. Eará guovlluin lea sámi eanadoallu maid sturron ođđaáigásaš doallun. Erenoamážit Deanus ja Álttás leat huksejuvvon stuorra ja áigái heivehuvvon visttit. Olles riikkas lea mielkedoaluid lohku njiedjan beliin áigodagas 2003-2013. Maiddái sávzadoaluid lohku lea njiedjan. Gilvvagiettit geavahuvvojit sihke fuođarbuvttadeapmái ja guohtumii, muhto niitu ja meahcci geavahuvvo eanaš guohtumin sávzzaide ja muhtumassii gáiccaide. Maiddái sámi guovlluin leat eanadoalloareálat njiedjan. Romssa fylkkas lea roavvafuođarareála njiedjan ovcciin proseanttain áigodagas 2003-2013 ja Nordlánddas lea njiedjan seamma áigodagas leamas gávccii proseantta. Dábálemos sivvan dán njiedjamii lea ahte eanadoalloareálat geavahuvvojit huksemiidda ja ahte sihke gilvvagiettit ja niittut vuovdiluvvet. Vaikke vel sihke doaluid lohku ja eanadoalloareálat leat njiedjan, de ii leat eanadoalu árvoháhka njiedjan dađi eanet. Sivvan sáhtta leat ahte buvttadeapmi lea beavttálmahttojuvvon dainna lágiin ahte doalut ja buvttadeamit leat sturron. Seam-

más dagaha doaluid heaittiheapmi ahte olmmošlohku sámi guovlluin njiedjá.

Sárvzadoallu lea areálagáibideaddji ealáhus mas meahci ja niittuid geavaheapmi lea áibbas deatlaš ekonomalaš bohtosii. Dat ahte sárvza guohtu meahcis, dagaha ahte buvttadeapmi maid lea ekologalaččat ceavzil seammás go sárvza hehte vuovdiluvvama. Guohtun lea maid buorre biologalaš šláddjiivuhtii meahcis. Go guohtun bisána ja boares niittut vesáluvvat ja vuovdiluvvet, de dalle massit sihke guohtumiid ja luonddušláddjiivuoda. Dat lea heajos biraspolitihkka.

Eanaš sárvzadoallit leat organiserejuvvon guohtunservviide. Guohtunsearvvit galget lágídit guohtuma nu ahte dat geavahuvvojit beaktilepmosit. Dat galget maiddái lágídit bearráigeahču doppe gos sárvzzat leat guohtumiin eastadan dihtii vahágiid. Boraspiret dagahit eanaš vahágiid. Storra sárvzagielddain leat ráhkaduvvon guohtunplánat. Dat galget duodaštit guohtunressaid geavaheami. Dat sáhttet maiddái oainnusindahkat dan árvoháhkama mii dáhpáhuvvá meahcis, ja nu čájehit servodahkii muđui man deatlaš guohtunguovllut leat sárvzaealáhussii.

Ávkkástallan- ja guohtunareálaid beaktilis suodjaleapmi sihkkarastá dálodolliide sihke biologalaš ja ekonomalaš vuoda boahteáiggedidolaš ja ceavzilis dollui.

Mihttomearri:

Ráhkaduvvon eatnamat sámi guovlluin galget ain geavahuvvot árvjalaččat vuodđun dálá ja boahteáiggi borramušbuvttadeapmái.

Strategiijat:

- Sámediggi áigu leat mielde hehttemin eanadoalloareálaid heaittiheami ja vuovdeluvvama
- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte sámi guovlluid eanadoalus leat einnostanvejolaš eavttut das ahte geavahit meahci beaktilit oassin doaibmavuodustis.
- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte eanet gielddat váldet mielde meahcceguohtunplánaid arealahálddašeapmái.

5.3 Boazodoalu guohtunvuodđu

Govven: Aina Bye

Sámedikki mihttomearri lea ahte boazodoalus leat dárbbášlaš guohtumat, johtolagat ja sierraárvoguovllut.

Boazodoallu dárbbáša stuorra oktilis guovlluid, ja guohtunráfi. Dárbbášuvvo ollislaš lahkoneapmi dasa ahte sihkkarastit guohtunvuodđu boazodollui ja vejolašvuoda ovddidit ealáhusa.

Boazoguohtumiid gáržžideapmi lea okta stuorámus áitagiin boazodollui. Sisabahkemat boazodoalu guohtunvuodđui sáhttet leat dakkár infrastruktuvradoaimbajit go geaidnu, ruovdemáđii dahje fápmolinnját, energijaindustriijahuksemat nu go bieggamillut ja čáhcefápmohuksemat ja rogganindustriija nu go ruvkedoaimmat ja báktebolttohogat dahje bartahuksen. Lea maid hástalussan go eai leat buot orohagain mearriduvvon áigodatguohtumat. Dát čuoimmat, ja čuoimmat mat čatnasit Ruota ja Norgga gaskasaš boazoguohtunkonvenšuvdnii, giedahallojuvvojit lagabui Sámediggediedáhusas boazodoalu birra.

Johtolagaid suodjaleapmi lea okta deataleamos beliin go galgá sihkkarastit eallinnávccalaš boazodoalu boahhteáigái. Lunddolaš johtolagaid massin buvttiha lassigoluid, eanet barggu ja hástalusaid miehtá boazodoallojagi. Dakkár sisabahkkemis mas iešalddis sáhtta orrut smávva mearkašupmi, sáhttet leat stuorra váikkuhusat go dan geahčča ovtta buot eará sisabahkkemiiguin.

Sámediggi ii leat fágaeiseváldi boazodoalus, muhto das lea iehčanas rolla bearáigeahččat ahte doaimbajit čadahuvvojit álbmotrievtti njuolggadusaid vuodul. Guovllustivrrat, main ovdal lei iehčanas vuostecealkinváldi, heaittihuvvojedje 2014:s. Boazodoalu regionála hálddašeapmi, ovtta vuostecealkinváldiin boazodoalloáššiin, sirdojuvvui fylkkamánniide. Sámedikki árvvoštallamat dárbbu birra ovddidit vuostecealkagiid, dahkkojuvvo sorjjasmeahttumit fylkkamánniid oainnuin konkrehta areálaáššis.

Sámediggái lea áigequovdil ovddidit vuostecealkaga go doaibmabidju, dahje dálá ja plánejuvvon doaibmabijut oktiibuot, dagahit ahte lea mearkkašuhhti váddásea-ppot dahje veadjemeahtun bisuhit boazodoalu siskkáldasat orohagas dahje siiddas. Dakkár dillet ON siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid konvenšuvnna § 27 rihkkun. Sámediggi deattuha maid dan ahte boazodoalus galgá leat duohta vejolašvuotta mieđihit friija ja ovddalgihtii dieđiheami vuodul, ja go lea diehtu plánaid ja doaibmabijuid váikkuhusaid birra oktiibuot ovttaskas orohahkii dahje siidii. Dát lea dat doaibmaviidodat maid Sámediggi hálddaša, stáhta álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid vuodul ja vuostecealkaineiseváldin plána- ja huksenlága vuodul.

Sámediggi oaidná hui deatalažžan ahte gielddalaš, regionála ja nationála eiseválddit háhket áddejumi das ahte boazodoallu lea álgoálbmotealáhus erenoamáš suodjalusain. Plánaeiseválddit galget plánema bokte sihkkarastit ahte boazodoalus lea doarvái ja einnostanvejolaš guohtunvuoddu ealáhusa doaibma- ja kulturvuoddo- sa bisuheapmái. Regionála plánat boazodoalu várás sáhttet veahkehit oaidnit boazodoalu ollislaš areáladárbbu ja –vuoddoša boahtteáiggi várás. Romssa fylkkasuohkan lea álggahan dakkár barggu, ja Sámediggi vuordá ahte eará ge fylkka álggahit dákkár barggu. Regionála plánen boazodoalu várás ferte váldit vuoddu boazodoalu iežas dárbbuin

Hui ollu, jus ii eanaš suohkaniin Hedemárkkus gitta Finnmárkui leat ollu boazoguohtuneatnamat suohkanrájiid siskkobealde, vaikko boazodolliin dan dihte ii leat álbmotregistrerejuvvon čujuhus seamma suohkanrájiid siskkobealde. Boazodoalu luondu dahká ahte muhtin suohkaniin sáhttet leat heaggadehálaš guottetbáikkid, ja eará suohkaniin fas leat dárbbášlaš johtingeainnut gaskal dálve- ja geasseorohaga. Dađi eanet leat dát guovllut dehálaččat boazodollui ja ealáhusa boahtteáigái. Doaimmat ja rusttegat main lea energiijabuvttadeapmi ulbmilin leat dávjá, ja plánejuvvojit biddjot boazodoalloguovlluide suohkaniidda gos leat guohtuneatnamat. Ovddasvástádus váldit vára boazodoalu dárbbuid ja sihkkarastit guohtunvuoddu ealáhussii, lea maid dáin suohkaniin, ja dát ovddasvástádus ferte boahtit oidnosii áššáigullelaš lágain. Suohkanat fertejit geatnegahttot sajustit gulahallama boazodoaluin, vai sáhtta áimmahuššat vuoigatvuodálaččaid álbmotrievttálaš prinsihpa mielde friddja ja ovdagihtii dieđihuvvon miehtama ektui.

Mihttomearri:

Sámedikki mihttomearri lea ahte boazodoalus leat dárbbášlaš guohtumat, johtolagat ja sierraárvoguvollut.

Strategiijat:

- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte boazodoalus leat ekonomalaš resurssat ja fágalaš návccat dasa ahte oassálastit dásseárvosat áššeasálažžan daid mearrádusproseassaide mat váikkuhit sin guohtunvuodui.
- Sámediggi áigu váikkuhit dasa ahte stáhta eiseválddit, fylkkasuohkanat ja gielddat láchčet dakkár plánaproseassaide mat ollašuhttet álbmotrievttálaš geatnegasvuoda suodjalit boazodoalloareálaid.

5.4 Sámedikki plánaveahkki buorre reaidu plánemii

Sámedikki mihttomearri lea ahte plánaveahkki galgá leat áigeguovdilis ja ávkkálaš reaidu plánemii plána- ja huksenlága vuodul. Sámediggi galgá plánaveahki bokte doaibmat árrjalaččat mielde plánaproseassain.

Sámedikki plánaveahkki – Bagadus sihkkarastimii sámi kultuvrra, ealáhusdoaimmaheami ja servodateallima go plánejuvvo plána- ja huksenlága vuodul (plánaoasi) dohkkehuvvui Sámedikki dievasčoahkkimis 2010:s. Plánaveahkki definere prin-sihpaid plánemis fuolahan dihtii sámi vuhtiiváldimiid gieldda, regionála ja stáhta plánain. Plánaveahkki konkretisere maiddá dan ahte plánat galget vuhtiiváldit sámi kultuvrra, ealáhusdoaimmaheami ja resursageavaheami.

Sámediggi vásiha ahte plánaeiseváldiin molsašuddá máhttu das maid sámi kultuvrra, ealáhusdoaimmaheami ja servodateallima luondduvuđđosa sihkkarastin mearkkaša plánemis. Sivvan dasa sáhtta leat ahte dát vuhtiiváldin lea ođas plánalá-gas. Doaba “sámi kultuvrra, ealáhusdoaimmaheami ja servodateallima luondduvuodus” sáhtta maid leat amas sidjiide geain ii leat oktilis gaskavuohta sámi kultuvrii ja servodateallimii. Dárbbášuvvo bagadeapmi fáttás, ja Sámedikkis lea ovddasvástádus dán barggus.

Čielggadusaid bokte ovdal dieđáhusbarggu čujuhuvvui dasa ahte Sámedikki plánaveahkis lea ollu máid sáhtta geavahit go galgá hábmet eanet konkreta vuordamušaid gielddalaš ja regionála plánemii. Sámedikki plánaveahkki adnojuvvui uhccán konkreta ja earret eará váilui bagadus das mo háhkat ja geavahit árbedieđu plánaproseassain.

Sámediggi oaivvilda ahte dárbbášuvvo oahpásmahttit plánaveahki buorebut plánaeiseválddiide, ja duddjot oppalaččat buoret áddejumi das maid plána- ja huksenlága § 3-1 c sámi kultuvrra ja ealáhusdoaimmaheami luondduvuđđosa sihkkarastin mearkkaša. Sámediggi oaidná ávkki das ahte bargat ovttaš gielddaiguin duddjon dihtii áddejumi ja máhtu sámi vuhtiiváldima birra plánabarggus. Dat eaktuda ahte gielddat beroštit ja oidnet ahte dakkár ovttašbargu lea ávkin maiddá sidjiide.

Sámedikki plánaveahkki fáttmasta badjel 130 gieldda Finnmárkku rájes davvin Hedmárkku rádjai máddin. Sámedikkis eai leat dál resurssat bargat lagas oktavuodas buot daid gielddaiguin, maidda Sámedikki plánaveahkki guoská. Baicce sáhtta leat ávkkálaš bargat lagat oktavuodas muhtun välljejuvvon gielddaiguin ráhkadan dihtii buriid hálddašangeavadiid, maid eará ge gielddat sáhttet geavahit.

Gielddat main lea sámi eanetlohku leat sierradilis go guoská servodatovddideapmái sámi oktavuodas. Eanetlohkogielddain dáhpuhuvvá buot servodateallin sámi kultuvrralaš ja gielalaš oktavuodas. Vásáhusat sámi vuhtiiváldimiin ja dan čilgen plánabarggus sámi eanetlohkogielddain lea ávkkálaš maiddá eará gielddaide ja ásahusaide main ii dárbbáš leat sámi kulturgelbbolašvuohta.

Sámedikki plánaveahkki berre leat vuodđun konsultašuvnnaide Gieldda- ja ođasmahttindepartemeanttain go galgá mearridit stáhta plánanjuolggadusaid sihkkarastin dihtii sámi kultuvrra, ealáhusdoaimmaheami ja servodateallima luondduvuđđosa. Viidásat ovddiduvvon plánaveahkki dahje mearriduvvon

stáhta plánanjuolggadus sáhttá čielgaseappot oažžut ovdan dan ahte sihke riikkaidgaskasaš ja nationála lágaid bokte leat ávnnaslaččat rievttálaš ráját ei-seváldiid gelbbolašvuhtii suovvat dakkár huksendoaibmajuid čađahuvvot, mat váikkuhit sámi beroštusaide.

Mihttomearri:

Sámedikki plánaveahkki galgá leat áigeguovdilis ja ávkkálaš reaidu plánemii plána- ja huksenlága vuodul.

Strategiijat:

- Sámediggi galgá plánaveahki bokte doaibmat árrjalaččat ovttas gielddaiguin plánaproseassain.
- Sámediggi bargá dan ala ahte Sámedikki plánaveahkki mearriduvvo stáhta plánanjuolggadussan.
- Sámediggi galgá váikkuhit gieldda plánageavadiid ovddideapmái fuolahat dihtii sámi kultuvrra ja ealáhusdoaimmaheami luondduvuđđosa, ja gaskkustit buriid ovdamearkkaid earáide.

6 Luonddušládjiivuođa suodjaleapmi oktilis sámi geavaheami bokte

6.1 Areálasuodjaleapmi sámi kultuvrra luondduvuođosa suodjaleapmin

Sámedikki mihttomearri lea ahte buot areálasuodjaleamis – luonddumehciid, álbmotmehciid ja suodjemehciid – galgá mihttomearri leat ahte sihkkarastit sámi kultuvrra ja ealáhusdoaimmaheami luondduvuođosa. Luonddušládjiivuohta suodjaluvvo buoremusat oktilis sámi geavaheami bokte.

Árbevirolaš sámi geavaheapmi ja areála- ja resursahálddašeapmi lea álo dáhpáhuvvan dainna mihttomeriin ahte geavahanguovllut galget leat eallinvuođđun maiddái boahttevaš buolvvaide. Seammás mii leat geavahišgohtán ođđa teknologijja ja ođđa geavahanvugiid, ja ovddidan iežamet mánggabealat ealáhusheivehemiid nu ahte dat leat ulbmillaččat birgejupmái áiggis áigái. Dan sáhtá gohčodit *birgejupmin*, ja seammás dat lea buorre biraspolitihkka geavadis. Luonddueanadat ii leat luondduvidá meahcci, muhto sámi kultuvrra deatalaš vuodđu. Dat lea vuodđoealáhusa olbmuid bargosadi ja buot sápmelaččaid geavahan- ja ávkkástallanguovlu. Suodjeguovlluid oktan daid lánkaásahusaiguin eai galgga gáržžidit dakkár ekologalaččat, kultuvrralaččat ja ekonomalaččat ceavzilis geavaheami ja hálddašeami. Nannán-Norggas leat 37 álbmotmeahci, dain leat 23 ásahuvvon árbevirolaš sámi guvlui ja boazodoalloguovlluide. Oktiibuot daid viidodat lea lagabui 16.000km². Dat mearkkaša ahte 58% Norgga álbmotmeahcceareála lea boazodoalloguovlluin. Álbmotmehciide lassin leat areálat mat leat suodjaluvvon suodjemeahccin ja luonddumeahccin.

Norgga eiseválddiid suodjalanjurdda lea rievdan dan rájes go vuosttaš álbmotmeahcit ásahuvvojede. Ággan dasa ahte ásahtit álbmotmehciid lea rievdan dan mihttomearis ahte suodjalit luondduvidá luonddueanadaga oktan dan biologalaš ja ekologalaš árvvuiguin, dasa ahte ovddidit luonddueanadaga rámmán arvosmahttimii, olgoeallimii ja turismii. Dalle čalmmustahttojuvvo estetihkka ja luonddumuosáheamit. Areálasuodjaleami vuodđooainnu rievdan nannejuvvui nu gohčoduvvon 2003 mannosáš meahcceteavsttas. Dan rádjai ledje Norgga suodjeguovllut suodjaluvvon dan dihtii ahte gáhttet luondduguovlluid nu muossidin go vejolaš olmmošlaš doaimmain. Meahcceteavsttas deattuhuvvui dat ahte oážžut ovdan vejolašvuodaid lasihit várreguovlluid turistageavaheami sihke suodjeguovlluin ja daid olggobealde.

Mii sápmelaččat leat maid vásihan rievdamat go guoská vuoigatvuhtii ja vejolašvuhtii beassat doaimmahit iežamet kultuvrra suodjeguovlluin. Vuosttaš álbmotmehciid lánkaásahusain namuhuvvojede sámi beroštusat dušše daid gáržžidemiid oktavuodas mat galge leat vaguhussan geavaheddjiide. Sámi vuhtiiváldin ii namuhuvvon suodjalanáigumušas. Nuppi álbmotmeahcceplána rájes mii bodii 1991:s, lea árbevirolaš sámi guovlluid álbmotmehciin mihttomearremearrádušat mat erenoamážit namuhit luonddugáhttema, olgoeallima, ja sámi kultuvrra luondduvuođosa. Ođđasat suodjalanlánkaásahusaid mihttomearreparagráfas sáhtá leat juogo dohkkeheapmin das ahte guovlu lea deatalaš sámi kultuvrii

ja sáhtta geavahuvvot boazodollui, dahje ahte mihttomearrái gullá sámi luondduvuđđosa suodjaleapmi:

Luondduvuđđosa fuolaheapmi álbmotmehciin lea deatalaš sámi kultuvrii ja ealáhusávkkestallamii. Guovllu galgá maid sáhtti geavahit boazodollui. Suodjalanláhkaásahus Várnjárgga álbmomeahci várás, 2006

Mihttomearrái gullá maiddá sámi luondduvuđđosa fuolaheapmi, Suodjalanláhkaásahus Rohkunborri álbmotmeahci várás, 2011

Sámediggi oaivvilda ahte mis sápmelaččain galgá leat vejolašvuohta geavahit min lagasguovlluid árbevirolaš ealáhusaide, ja ávkkestallama várás dálodollui. Boarrásat suodjalanláhkaásahusaid, mat eai dohkket guovlluid sámi geavaheami, ferte ođasmahttit dainna áigumušain ahte dat galget maid suodjaluvvot sámi kultuvrra ja ealáhusdoaimmaheami luondduvuođusin.

Suodjalanguovllut hálddašuvvojit luonddušládđjivuođalága, suodjalanláhkaásahus ja mearriduvvon hálddašanplánaid vuođul. Suodjalanláhkaásahus heivehallá doaimmaid suodjalanguovlluin ja suodjaleapmi galgá čielgaseappot čilgejuvvot ja konkretiserejuvvot hálddašanplánain. Suodjalanláhkaásahusat ráddjejit earret eará mohtorjohtolaga suodjalanguovlluin ja guđe doaimmat leat lobálaččat suodjalanguovlluin.

Sámediggi vásiha ahte leamaš mánggalágan geavat ja áddejupmi boazodoalu ektui ja sámi meahcástedđjiid dárbbu ektui beassat johtalit suodjalanguovlluin ja ávkkestallat árbevieru mielde doppe. Ráddjemat gusket erenoamážit doaimmarusttegiid ceggemii boazodoalu várás ja mohtorjohtolahiid ealáhusdoaimmaheami ja ávkkestallama oktavuodas. Suodjalanguovlluide gustojit suodjalanmearrádušat ovddabeallái boazodoallolága ja mohtorjohtolatlága. Sámediggi ii leat mielas dasa ahte suodjalanláhkaásahus dahje hálddašanplána galgá gáržžidit dárbblaš boazodoallorusttegiid ceggema, sámi meahcásteami ja lobálaš ávnasteami duodjái. Sámediggi áigu bargat dan ala ahte sámi ealáhusdoaimmaheapmi ja meahcásteapmi ain galgá dáhpáhuvvat ja ovddiduvvot suodjalanguovlluin.

Mihttomearri:

Buot areálasuodjaleamis – luonddumehciid, álbmotmehciid ja suodjemehciid – galgá mihttomearri leat ahte sihkkarastit sámi kultuvrra ja ealáhusdoaimmaheami luondduvuđđosa. Luonddušládđjivuohta suodjaluvvo buoremusat oktilis sámi geavaheami bokte.

Strategiijat:

- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte boares suodjalanláhkaásahusat árbevirolaš sámi guovlluid suodjalanguovlluin ođasmahttojuvvojit vai sámi beroštusat vuhtiiváldojuvvojit láhkaásahusain seamma láchkai go ođđasat láhkaásahusain.
- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte lágat rievdaduvvojit nu ahte eai biddjojuvvo garrasat gáibádušat boazodollui, meahccegeavaheapmái ja árbevirolaš meahcásteapmái suodjalanguovlluin go dan maid boazodoalloláhka ja mohtorjohtolatláhka bidjet muđui árbevirolaš sámi guovlluin.

6.2 Suodjalanguovlluid hálddašeapmi – ovddasvástádus ja váldi lahka geavaheddjiid

Sámedikki mihttomearri lea ahte buot suodjalanguovlluid hálddašeapmi Sámis galgá váldit vuodu guovlluid árbevirolaš sámi geavaheamis ja sihkkarastit ahte dat geavaheapmi jotkojuvvo.

Sámediggi oaivvilda ahte buot hálddašeapmi mii lea suodjalanguovlluid lahka, sáhtá buoremusat fuolahit sihke árbedieđu ja árbevirolaš geavaheami. Álbmotmehciid ja stuorát suodjalanguovlluid báikkálaš hálddašanortnet ásahuvvui 2010. Dat galgá maid fuolahit ILO-konvenšuvnna 169 álgoálbmogiid birra artihkkala 15 nr. 1, mii geatnegahtá stáhta sihkkarastit sámi oassálastima sámi guovlluid resurssaid geavaheami, hálddašeami ja gáhttema oktavuodas.

Sámediggi lea nammadan 39 stivralahtu oktiibuot 20 álbmotmeahcce- ja suodjalanguovlostivrii miehtá riikka. Stivralahtuid doaibmanáigodat čuovvu Sámedikki válgááigodaga. Sámediggi ja stáhta eiseválddit leat čađahan konsultašuvnnaid sámi ovddasteami birra stivrrain.

Sámi stivraáirasat leat unnitlogus stivrrain. Stivralahtut leat diedihan ahte sámi váikkuheapmi stivrabargguin sáhtá leat ráddjejuvvon ja stivrabargu dovdo muhtumin hui gáibideaddjin. Dakkár sámi doaibma go boazodoallu ja eará árbevirolaš meahcásteapmi, ii leat álo dohkkehuvvon álbmotmehciin. Dasa lassin leat boazodoallit dovddahan ahte guoskevaš orohagat dárbbášit njuolgga ovddastusa stivrraide.

Sámediggi oaidná dárbbu hukset ja nannet sámi áراسiid vejolašvuodaid oážžu váikkuhanvejolašvuoda stivrabargui. Sámediggi háliida maidái sihkkarastit ahte stivranammadeamit dávistit sámi álbmoga mánggabealatvuhtii ja ahte nissonolbmuid ja almmáiolbmuid oainnut bohtet oidnosii stivrabarggus.

Mihttomearri:

Buot suodjalanguovlluid hálddašeapmi Sámis galgá váldit vuodu guovlluid árbevirolaš sámi geavaheamis ja sihkkarastit ahte dat geavaheapmi jotkojuvvo.

Strategiijat:

- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte eanet suodjalanguovllut ožžot báikkálaš hálddašeami.
- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte dain guovlluin gos sámi beroštusat leat mánggabealat ja suodjalanguovlluid hálddašeamis lea stuorra mearkkašupmi sámi ealáhusdoaimmaheapmái, ásahuvvo sámi eanetlohku suodjalanguovlostivrraide.
- Sámediggi áigu árjjalaččat čuovvolit suodjalanguovlostivrraid áراسiid buoridan dihtii sin váikkuhanvejolašvuoda vai sámi vuhtiiváldimat buorebut čađahuvvojit stivrabarggus.

6.3 Árvoháhkkan suodjalanguovlluin

Sámedikki mihttomearri lea ahte árvoháhkama lámčin álbmotmehciin ja eará stuorra suodjalanguovlluin galgá dáhpáhuvvat dakkár vugiin mii fuolaha sámi ealáhusaid. Seammás galgá juohkehaš gii geavaha meahci ja luonddu, diehtit iežas ovdasvástádusa das ahte fuolahit luonddu boahttevaš buolvvaide.

Sámediggi vásiha ahte ođđa ealáhusaide lámčin suodjalanguovlluin sáhtta leat čuolbmái dálá sámi ealáhusaide. Stáhta gustovaš politihka mihttomearri lea váikkuhit suodjalanguovlluid eanet gávppálaš geavaheapmái. Eanaš suodjalanguovllut sámi guovlluin leat seammás boazodoalloguovllut mat leat árrjalaš geavahusas. Boazu garvá olbmuid, ja eanet olmmošlaš doaimmat dahket ahte boazu muosehuhthojuvvo ja ain ferte sirdit guohtumis guohtumii. Dasa lassin sáhttet buiga olbmot muosehuhthit boazodoallobarggu, nu go čohkkema ja johtima, dušše go sii leat johtaleamen guovllus onohis áiggis. Dakkár muosehuhthi doaimmat sáhttet leat beanavuodjin, bivdin beatnagiin, mátkkit várrečohkaide giđđat, sabetčierasteapmi dahje gaskaboddasaš tealtáleairrat mat ceaggájit guhkit áiggi meahcis.

Dakkár sámi meahcástemiide go bivdimii ja murjemii gusket oppalaš mohtorjohtolatráddjemit suodjalanguovlluin. Sámediggi ii leat ovttamielalaš dakkár hálddašepmái mii seammás lámča eará ođđa johtaleapmái ja ealáhusdoaimmaheapmái, nu go mátkkeallimii. Váikkuhussan lea ahte báikkálaš sámi geavaheaddjit duvdojuvvojit eret.

Olbmuid lassánan johtaleapmi ja doaimmat, ovttas ođđaáiggi boazodoalu doaimmaheami gáržžideamis ja eará meahcásteapmi, buvttiha dakkár dovddu ahte gártá duvdojuvvot earet iežas ruovttus. Garrasat politihkalaš dáhtu bokte oazžut ođđa árvoháhkama ja ealáhusdoaimmaid suodjalanguovlluin, garrá deaddu sámi vuoigatvuodalaččaid ektui. Dat sáhtta vásihuvvot sisabahkkemin sámi eallinvuđđui.

Mihttomearri:

Lámčin árvoháhkamii álbmotmehciin ja eará stuorra suodjalanguovlluin galgá dáhpáhuvvat dakkár vugiin mii fuolaha sámi ealáhusaid.

Strategiijat:

- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte eanet johtaleapmái ja ođđa ealáhusdoaimmaide lámčin ii galgga dáhpáhuvvat bahán sámi ealáhusaide ja geavaheaddjjoavkkuide ja almmá dan haga ahte váikkuhusat sámi kultuvrra ja ealáhusdoaimmaheami luondduvuđđosii leat čielggaduvvon.
- Árvoháhkkan galgá leat ávkin sámi vuoigatvuodalaččaide.
- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte sámi báikegottiid dárbbut bohtet ovddabeallái gallejeddjiid ja ođđa geavaheaddjjoavkkuid dárbbuid go suodjalanguovlluid geavaheapmi lámččojuvvo.
- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte diehtujuohkinávdnasat suodjalanguovlluid birra galget váikkuhit dasa ahte gallejeaddjit ožžot máhtu ja áddejumi guovllu sámi geavaheami birra.
- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte sámi mátkkeallimis leat vejolašvuodát ovdánit suodjalanguovlluin.

7 Ávkkástallan luondduresurssaiguin sámi árbevirolaš guovllus

Sámediggi vásiha lassáneami deattu ávkkástallamii luondduresurssaiguin ja sisabahkkema ođđa industriijaovddideapmái sámi guovlluin. Dát ovdáneapmi lea erenoamážit dáhpáhuvvan energiija- ja minerálaealáhusaid oktavuodas. Sámediggi vuordá ahte dat galgá dáhpáhuvvat dássidit, ja soabalašvuodain ja áddejumiin gaskal ealáhusdoaimmaheddjiid, eiseválddiid ja sámi servodaga.

7.1 Dárbu rievdadit energiijalága ja minerálalága

Sámedikki mihttomearri lea ahte sisabahkkemiid ja doaibmajuid energiijabuvttadeami várás galgá dušše suovvat ollislaš plánema vuodul mii sihkarastá sámi kultuvrra ja sámi ealáhusaid luondduvuđđosa.

Sámedikki mihttomearri lea ahte sámi vuoigatvuodát fuolahuvvojit minerálaávkástallanáššiin olles árbevirolaš sámi guovllus.

Osiid mielde plánen ja huksen energiijabuvttadeami oktavuodas lea hástaleaddjin boazodollui stuorra osiin Sámis. Lágain gáddevuđot energiijadoaimmaide leat uhcán beaktilis vuogádagat bajimus ja ollislaš heivehallamii ja plánemii. Dat mearkaša ahte ollu oassálastit ráhkkanit iskkademiide huksenáigumušain. Otná lágat eai geatnegahte energiijahuksejeaddji plánet čáhce- ja bieggafámu ollislaččat. Boazodoallu, mas dávjá lea molsašuddi ja buotbeallásaš areálageavaheapmi, ferte gillát go sin dárbbuid eai geahča ollislaččat.

Sámediggi háliida ahte energiijaláगत rievdaduvvojit dainna áigumušain ahte juk-sat eanet ollislaš ja einnostañvejolaš energiijahuksenplánema. Čielgasat rievttálaš mearrádušat galget ráhkaduvvot dasa mo sámi vuhtiiváldin galgá fuolahuvvot.

Gustovaš minerálalágas eai leat mearrádušat mat sihkarastet ahte sámi vuoigatvuodát ja beroštusat deattuhuvvojit ja vuhtiiváldojuvvojit olles árbevirolaš sámi guovllus. Eai ge lágas leat mearrádušat mat sihkarastet duohta konsultašuvnnaid lobiid ja doaibmakonsešuvnnaid mearrádušaid birra, eai ge leat das mearrádušat mat sihkarastet sápmelaččaide ovdamunneortnegiid dakkár minerálaávkástallama oktavuodas mas stáhtas leat vuoigatvuodát guovlluin gos lea sámi geavahan- ja oamastanvuoigatvuodát. Sámediggi oaivvilda ahte ferte bargojuvvot dan ala ahte minerálaláhka rievdaduvvo nu ahte dat dagaha vejolažžan konstruktiiva ovttasdoaimmama mineráladoaimmaid oktavuodas sámi guovlluin.

Sámediggi háliida ahte minerálaláhka rievdaduvvo nu ahte dat dagaha vejolažžan konstruktiiva ovttasdoaimmama mineráladoaimmaid oktavuodas sámi guovlluin.

Mihttomearri:

Sisabahkemiid ja doaibmabijuid energijabuvttadeami várás galgá dušše suovvat ollislaš plánema vuodul mii sihkkarastá sámi kultuvrra ja sámi ealáhusaid luondduvuđđosa.

Minerálaláhka fuolaha sámi vuoigatvuodaid olles árbevirolaš sámi guovllus.

Strategiijat:

- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte energijaláhka ođasmahttojuvvo nu ahte dat bidjá čielgasat gáibádusaid doaibmabijuid ollislaš plánemii mii sihkkarastá sámi kultuvrra ja ealáhusdoaimmaheami luondduvuđđosa.
- Sámediggi bargá dan ala ahte minerálaláhka rievdaduvvo nu ahte dat geatnegahtá ovtasdoaimama ja einnostanvejolaš plánema doppe go dat guoská sámi beroštusaide dahje servodagaide.

7.2 Dárbu rievdadit akvakulturlága

Sámedikki mihttomearri lea ahte árbevirolaš sámi geavaheapmi ii hilgojuvvo go juolluduvvojit areálat akvakultuvrii.

Stáhta eiseválddit mearridit ođđa konsešuvnnaid logu oktiibuot nationála dásis. Solberg ráđđehus biehttalii konsulteremis Sámedikki ovdalgo stuorradiggedieđáhus mearradoalu birra geigejuvvui 2015 giđa. Sámediggi moittii dan garrasit ja oaivvildii ahte mearradoaluid lassáneapmi árbevirolaš sámi riddo- ja vuotnaguovlluin váikkuha njuolggá sápmelaččaide ja danne dat lea konsultašuvdnageatnegahttojuvvon.

Konsešuvnna biebmamii, mii maiddái mearrida doaimma viidodaga vassis báikkis, addet fylkkagielddat ja dat meannuduvvojit akvakulturlága vuodul. Akvakulturláhka ii deattut sámi vuhtiiváldimii muhto mearraresursaláhka fas geatnegahtá háldašandoaibmabijuid sihkkarastit sámi kultuvrra ávnnaslaš vuđđosa.

Sámediggi oaidná dan dárbbu ahte sámi vuhtiiváldima deattuheapmi váldojuvvo mielde akvakulturláhkii seamma láhkai go mearraresursalágas ge.

Mihttomearri:

Árbevirolaš sámi geavaheapmi ii galgga hilgojuvvot go areálat akvakultuvrii juolluduvvojit.

Strategiijat:

- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte sámi vuhtiiváldimiid deattuheapmi váldojuvvo mielde akvakulturláhkii amas konsešuvdnajuolludeamit mearradollui hilgut árbevirolaš sámi geavaheami.

7.3 Riikkaidgaskasaš njuolggadusat fitnodagaid ovddasvástádusa várás

Sámedikki mihttomearri lea ahte fitnodagat mat doibmet árbevirolaš sámi guovlluin čuvvot riikkaidgaskasaš njuolggadusaid mat gustojit ealáhuseallima olmmošvuoigatvuodaovddasvástádussii.

Maŋimus jagiid leat ráhkaduvvon mánnga iešguđet riikkaidgaskasaš njuolggadusat dasa mo ealáhuseallin galgá árvvusatnit ja nannet olmmošvuoigatvuodaid, dás maiddái álgoálbmotvuoigatvuodaid. Deataleamos njuolggadusat leat ON bagadeaddji prinsihpat ealáhuseallima várás ja olmmošvuoigatvuodát ja geavaheaddjirávagirji dasa mo čuovvolit ON julggaštusa álgoálbmotvuoigatvuodaid birra maid ON Global Compact fierpmádat lea ráhkadan. Global Compact lea eaktodáhtolaš ealáhuseallinoassálastima vuodđovuogádat dasa ahte árvvusatnit ja nannet olmmošvuoigatvuodaid.

Ekonomalaš ovttasbarggu ja ovddideami organisašuvdna, OECD, lea mearridan njuolggadusaid mángganationála fitnodagaid doaimmaid várás eana- ja resursaávkástallama oktavuodas. Ulbmillaš beroštusdoaimmaid geavaheaddjirávagirjeevttohus ávkástallanindustriija várás lea ávkálaš reaidu ovttasdoaimmii. Dasa lassin leat iešguđet raprottat ON erenoamášdieđiheaddjis ja earáin mat bidjet deatalaš láidestusaid industriijadoaimmaide álgoálbmotguovlluin.

Dárbbášuvvo eanet máhttu das mo njuolggadusat ekonomalaš doaimmaid várás čuovvoluvvojit ja doibmet geavadis. Árran Julevsámi guovddáš jođiha dutkanprošeavtta mii galgá kártet ja evalueret etihkalaš njuolggadusaid resursaávkástallama várás álgoálbmotguovlluin. Sámediggi áigu árrjalaččat geavahit dán barggu bohtosiid go dat leat válbmasat 2017:s.

Sámediggi oaivvilda ahte ain lea guhkki dasa ahte smávva ja gaskasturrosaš industriijadoaimmaheaddjit árrjalaččat vuhtiiváldet dáid ieš heiveheaddji njuolggadusaid. Sámedikki mearrádusa čuovvoleapmin áššis *SP 007/14 Mineráldoaimmat sámi guovlluin* lea sámediggeráđđi ráhkadišgoahtán plánaveahki Sámedikki vuordámušaid várás industriijadoaimmaheddjiide. Sámediggi vuordá ahte sámi álgoálbmotvuoigatvuodát ollásit fuolahuvvojit sin doaibmabijuid plánemis ja árvoštallamis. Bargu dahkkojuvvo lagas gulahallamis sámi beroštusaiguin ja vuoigatvuodalaččaiguin.

Mihttomearri:

Fitnodagat mat doibmet árbevirolaš sámi guovlluin čuvvot riikkaidgaskasaš njuolggadusaid mat gustojit ealáhuseallimii das ahte váldit ovddasvástádusa olmmošvuoigatvuodain.

Strategiijat:

- Ráhkadit plánaveahki Sámedikki vuordámušaid birra industriijadoaimmaheddjiide árbevirolaš sámi guovlluin.

8 Sámi meahcásteapmi – sámi kultuvrra geađgejuolgi odđaáiggi servodagas

Gowven: Sámediggi

Sámedikki mihttomearri lea ahte boahhte buolvvat galget beassat ávkkástallat luondduin ja bisuhit meahcásteami oassin iežaset identitehtas. Dan várás ferte ovddidit ja viidáseappot fievrridit árbedieđu mii čatnasa luondduriggodagaid ávkkástallamii ja suodjaleapmái. Sámediggi áigu bargat dan ala ahte mii oažžut dakkár ekologalaččat ja kultuvrralaččat ceavzilis hálddašeami mii sihkkarastá luonddu-resurssaiguin ávkkástallama maiddái boahhteáiggis.

8.1 Sámi meahcásteapmi

Sámedikki mihttomearri lea oažžut sámi meahcásteami eanet dohkkehuvvot ja sihkkarastit dan ovdáneami.

Sámi meahcásteapmi – lea min árbevierru ja máhttu das mo mii geavahit birgejupmái daid resurssaid mat gávdnojit. Geavaheapmi lea rievdan áiggi mielde, muhto dat lea ain deatlaš oassin min kultuvrra ávnnaslaš vuđđosis. Min ássanguovlu molsašuddá mearas siseatnamii, ja luondduriggodagaid geavaheapmi molsašuddá dan mielde. Mii bivdit fuođđuid ja sáivaguliid, murjet, jeagildit ja čohkket urtasiid ja darffi. Mii leat láddjen niittuid šibihiidda, ja ain čuohppat gámasuinniid gápmagiidda. Mearas leat debbot ja stárrát, skálžžut, loddemonit, juohkelágan guolli ja fállát, njurjot ja mearralottit. Boaldámuš vuovdis ja ávdnasat duodjái ja eará geavaheapmái lea maid deatlaš oassi dán geavahanmálles. Dat ahte hál-

dašit ja ovttahttit ollu iešguđet diliid ja geavahanvugiid meahcis, lea leamaš sámi eallindiliid dovdomearkan. Maiddái dál oidnet sámi nuorat dan árvvolažžan ja háhket máhtu meahcásteami birra johtaleami ja fitnama bokte árbevirolaš geavahanguovlluin.

Sámi meahcásteapmi lea erenoamážit suodjaluvvon Vuodđolága 108. paragrafas ja sámelága 1. paragrafas. Goappašat mearrádusat guorrasit ON siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid konvenšuvnna 27. artihkkalii. Artihkal mearkkaša sisabahkkesuodjaleami ja geatnegasvuoda čadahit posiitiiva sierradoaimbajuid doppe gos sámi kultuvra lea áitojuvvon. Dat lea iehčanas riektivuoddu álgoálbmogiid vuoigatvuodaid dohkkeheapmi eaiggáduššat ja geavahit eatnamiid ja resurssaid iežaset guovlluin. Stáhta ovddasvástádus konvenšuvnna vuodul lea boadusovddasvástádus. Jus sámi kultuvra muhtun guovlluin lea nu deddojuvvon ahte juohke sisabahkkes sáhtta átit meahcásteami vuoddu kultuvrii, oktan ássamiin ja ealáhusdoaimmahemiin, de lea stáhta geatnegahttojuvvon čadahit posiitiiva sierradoaimbajuid, mat leat mielde sihkkarastimin ja ovddideamen kultuvrra.

Sámi riekteáddejumi mielde gokčá doaba *ealáhus* maiddái ávkkástallama mas ii lea árbevirolaš ekonomalaš dienas. Ealáhus dahje iežas ealiheapmi gullá dattetge eatnašiid dálodollui sámi giliin. Ávkkástallan lea lassedoarjja ollislaš dálloalloeconomii ja sáhtta mángii leat áibbas dárbbaslaš olbmuid ollislaš dietnasii ja vejolašvuhtii ássat dáidda guovlluide. Norgga eiseválddit lea mángga oktavuodas čielgasit earuhan ealáhusdoaimma mas lea duodaštuvvon dienasvuoddu, ja ástoáiggedoaimma. Dát ii guorras sámi riekteáddejupmái ja virolašvuhtii.

Lea maid oassi ovdáneamis ahte sámi nuorain leat eará beroštusat mat duvdet eret árbevirolaš ávkkástallamiid. Sámedikki mielas lea deatalaš ovdandoallat meahcásteami árvvu, maiddái stuorraservodahkii, jus galggaš sáhttit gáhttet sámi guovvluid meahci ja ássama. Eiseválddit galget earuhit ealáhusdoaimma, *meahcásteami* ja ástoáiggedoaimmaid go ráhkkanahhtet hálddahaslaš doaimbajuid dahje lágaid.

Sámediggi deattuha deatalažžan dan ahte árbevirolaš sámi goahtehuksenvierut galget fuolahuvvot, dat guoská sihke ođđa gođiid ceggemii dálá goahtesajiide ja ovdešteapmái – ođđasithuksen. Sámediggi oaidná dárbbu dakkár njuolggadu-saide mat suvvet árbevirolaš goahtehuksema sámi árbevieruid vuodul.

Mihttomearri:

Sámi meahcásteapmi dohkkehuvo ja beassá ovdánit boahtteáiggis.

Strategiijat:

- Sámediggi áigu oainnusindahkat árbevirolaš ávkkástallama mearkkašumi, sihke ealáhuslassin dálodollui, kulturguoddiin ja identitehta dovddaheapmin.
- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte čielgaseappot dohkkehuvo meahcásteapmi lága bokte sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodusin

8.2 Vuoigatvuohta hálddašit luondduriggodagaid

Sámediggi áigu sihkarastit ahte Finnmárkku gilit sáhttet geavahit ja hálddašit ođasmuvvi resurssaid iežaset lagasguovlluin. Sámedikki mihttomearri lea ahte sámi vuoigatvuođat olggobealde Finnmárkku dohkkehuvvojit nu ahte árbevirolaš meahccegeavaheapmi guovlluin máttabealde Finnmárkku maiddá sáhttet ovdánit boahteáiggis.

Gilvu *meahci* luondduriggodagaid alde lea rievdan maŋimus logijagiid. Ovdamearka dihtii hástalit turisttat Finnmárkku guollejávrriid báikkálaš sámi geavaheami ja buorit rievssatjagit geasuhit bivdiid sihke máddin riikkas ja olgoriikkas. Maiddá máttabealde Finnmárkku dohkkehuvvo olgoeallin eiseválddiid bealis eanet go sámi árbedieđu ja árbevieruid suodjaleapmi iešbirgejumi ávkkástallamii. Seammás leat sihke ávkkástallanvierut ja meahcceresurssaid virolaš juogadanvuogit ain ealli riekteáddejupmi sámi báikegottiin. Giliin, sogain, joavkkuin lea ain geavahanovdu iežaset guovlluin ávkkástallat luondduriggodagaiguin.

Finnmárkkulága mearrádusa vuodul leat vuoigatvuođat Finnmárkkus identifiserejuvvomin. Máttabealde Finnmárkku eai leat sámi vuoigatvuođat dohkkehuvvon vaikke vel Sámi vuoigatvuođalávdegotti 2007 mannosáš raporttas dat lea čielgasit rávvejuvvon. Vaikke vel sámi geavaheapmi ja riektejurddašeapmi sáhttá spiehkastit Norgga juridihkalaš doahpagiin nu go oamastanvuoigatvuohta ja geavahanvuoigatvuohta, de berre guovlluid árbevirolaš sámi geavaheapmi adnot vuodđun boahtevaš hálddašeapmái. Sii geat árbevirolaččat leat geavahan guovlluid, berrejit beassat heivehit geavaheami doppe.

Luonddu iešguđet geavaheddjiin sáhttet leat iešguđet beroštusat meahci geavaheami oktavuodas, maiddá sámi servodagas. Dat sáhttá bohciidahttit riidduid iešguđet meahcásteddjiid gaskii. Ovdamearkan dasa lea ahte boazodolliin ja dáloniin sáhttet leat vuostálas oainnut ja beroštusat meahci geavaheapmái. Dakkár riidduid sáhttá buoremusat čoavdit gulahallama bokte árvvusatnima bokte guhtet guimmiid ávkkástallamii meahcceresurssaiguin.

Sámedikki oaidnu lea ahte ođasmuvvi luondduresurssaid hálddašeapmi Finnmárkkus ferte dahkkojuvvot dakkár áddejumi vuodul ahte báikkálaš álbmogis lea iehčanas riektvuodđu virolašvuodas ja dološ áiggi rájes geavaheami bokte ávkkástallamiin ođasmuvvi luondduriggodagaiguin. Báikkálaš álbmoga geavaheapmi galgá jotkojuvvot ii ge duvdojuvvot eret. Dasa lassin galgá sámi eana- ja čáhcevuogitvuođaid dohkkeheapmi ja kárten máttabealde Finnmárkku álggahuvvot fargamusat.

Mihttomearri:

Finnmárkku gilit sáhttet geavahit ja hálddašit ođasmuvvi resurssaid iežaset lagasguovlluin ja sámi vuoigatvuođat olggobealde Finnmárkku dohkkehuvvojit.

Strategiijat:

- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte sámiid vuoigatvuođat meahcásteapmái dohkkehuvvojit Finnmárkkulágas.

- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte oážžut hálddašangeavada mii árvvusatná sámi giliid ja báikegottiid meahcástanvuoigatvuoda.
- Sámediggi háliida ahte báikegottit fuolahuvvojit ođasmuvvi resurssaid hálddašeamis.

8.3 Mohtorjohtolat meahcis

Sámedikki mihttomearri lea ahte mohtorjohtolaga heivehallan galgá leat mielde doarjumin, viidáseappot fievrredeamen ja ovddideamen árbevirolaš meahcásteami ja ávkkástallama. Giliolbmuiguin, geat ávkkástallet luondduriggodagaiguin, galgá sáhttit meannudit eará láhkai go olggobealde astoáigge vuddjiiguin.

Govven: Sametinget

Árbevirolaš geavaheapmi ja lagasvuohta lundui lea rievdan áiggi mielde ja mohtorjohtolat čájeha dan. Mángasii mis lea mohtorjohtolat meahcis vuohki viidáseappot fievrredit min máttuid meahcásteami ja ávkkástallama. Máhttu mii čatnasa meahceresurssaide lea fuolahuvvon ja fievrriiduvvon viidáseappot johtaleami ja ávkkástallama bokte ja dan bokte ahte leahkit eanadagas. Meahcásteapmi mearkkaša maiddá dakkár kultuvrralaš ja gielalaš gelbbolašvuoda háhkan eanadaga birra, mii lea hábmen min ja min árvvuid ja máilmmigovahallama. Dálá servodat čavga bargoáiggiiguin ja eará gáibádusaiguin addá midjiide uhccán vejolašvuoda leahkit meahcis guhkit áiggi háválassii. Mohtorjohtolat addá vejolašvuoda fitnat ávkkástallanguovlluin oanehat áiggis.

Dárbbasmeahttun mohtorjohtolaga meahcis ferte gáržžidit. Nuppi bealis sáhttá mohtorfievrruid geavaheapmi bilidit luonddu ollu šlámmain ja nuoskkidemiin. Erenoamážit boazu mii lea guohtumin, sáhttá muosehuhttojuvvot dárbbasmeahttumit. Nuppi bealis fas sáhttá mohtorjohtolahkii láchčin leat goarádussan báikkálaš meahceriggodagaide. Ođđa geavaheaddjit besset álkibut boaittoeale guovlluide. Danne ii leat sávahahtti luoitit friija lustovuodjima.

Sámediggi oaivvilda ahte mohtorjohtolaga hálddašeapmi mehciin galgá oidit daid giliolbmuid mohtorjohtolatvejolašvuodaid, geat ellet luondduresursain ja eanadagas, ovddabeallái astoáiggedoaimmaid. Seammás berre addit vejolašvuoda dárbbaslaš johtaleapmái luondduresurssaiguin ávkkástallama oktavuodas, sihke ealáhusaid ja dálloalloekonomiija oktavuodas.

Sámediggi berre gulahallat Ráđđehusain dan birra ahte oažžut rievdaduvvot láchkaásahusa mohtorjohtolaga birra mehciin ja čázádagain vai gielddain lea stuorát vejolašvuolta mearridit mohtorjohtolatáššiid iežaset gielddas. Dát lea erenoamáš deatalaš dárbbaslaš ávkevuodjima oktavuodas nu go luondduruovttudoalu oktavuodas sihkkarastimis beassama ja beassanvejolašvuoda árbevirolaš ávkástallanguovlluide. Sámediggi moaitá fylkkamánni geavada dainna ahte váldit ruovttoluotta mohtorjohtolatlobiid maid gielda lea juolludan báikkálaš vuoigatvuodalaččaide/geavaheddiide dárbbaslaš ávkevuodjima oktavuoda iežaset árbevirolaš ávkkástallanguovlluide.

Mihttomearri:

Mohtorjohtolatnjuolggadusat galget leat mielde doarjumin, viidáseappot fievrrideamen ja ovddideamen árbevirolaš meahcásteami ja ávkkástallama.

Strategiijat:

- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte mohtorjohtolatnjuolggadusat rievdaduvvojit nu ahte dat sihkkarastet sámi árbevirolaš meahcásteami ja ávkkástallama.
- Sámediggi oaidná dárbbu doarjut gielddaid mohtorjohtolatlobiid báikkálaš hálddašeami, ja gulahaladettiin Fylkkamánniin eastadit onohit geavada dainna ahte váldit ruovttoluotta gielddaid juolludan mohtorjohtolatlobiid.

8.4 Árbediehtu ja meahcásteapmi

Sámedikki mihttomearri lea oažžut ovdan sámi meahcásteami hálddašeamis, oahpahusas ja dutkamis vai boahttevaš buolvvat dan gáhttejit, ovddidit ja váldet atnui.

Sámi meahcásteapmi lea lahka čadnojuvvon árbedieđu geavaheapmái. Viidáseappot lea meahci geavaheapmi deatalaš sámi kultuvrii. Lea hui deatalaš ahte máhttu meahcásteami birra gaskkustuvvo boahttevaš buolvvaide. Min ođđaáiggi servodagas lea skuvllain ja mánáidgárddiin deatalaš doaibma ja stuorra ovddasvástádus das.

Deatalaš eaktun dasa ahte sámi meahcásteapmi ja árbediehtu mii čatnasa dasa galgá dohkkehuvvot, lea ahte luonddu hálddašeddjiin lea máhttu sihke sámi historjjás, kultuvrras ja sámiid árbevirolaš luonduhálddašeamis. Ovdamearkan dasa lea sámi árbevirolaš gidđalodden. Gidđalodden lea addán varasbierrgu árragiđa go eará resurssat ledje váilevaččat. Seammás lea leamaš sierra muddenvuogádagat dan viidodahkii. Gidđalodden ii leat geahpedan odđa loddebessošiid go eai bivdán čakčat.

Sámediggi háliida ahte árbediehtu deattuhuvvo garraseappot oahpahusas ja dutkamis. Dát bohtá maid ovdan áššis 008/16 *Sámediggedieđáhusas alit oahpu ja dutkama birra*. Ovdamearka dihtii sáhtta dakkár doaibmabidjun mii oainnusmahtta árbevirolaš meahcásteami, leat ahte sámi meahcástandoahpagat váldojuvvojit atnui oahpahusas, dutkamis ja hálddašeamis go dat čilgejuvvo, dakkár doahpagat go *meahcci, meahcásteapmi, ávkkástallan ja birgejuvvo*. Go váldá atnu sámi doahpagaidd meahcchálddašeamis, de váldá vuolggasaji sámi duohtavuodáaddejumi dan sajis go luonddudieđalaš áddejumi. Dasa lea sámi oahppo- ja dutkanásahusaid bargu deatalaš.

Mihttomearri:

Sámi meahcásteapmi galgá váldojuvvot ovdan sámi meahcásteapmi galgá váldojuvvot ovdan hálddašeamis, oahpahusas ja dutkamis vai boahttevaš buolvat dan sáhttet gáhttet, ovddit ja váldet atnui.

Strategiijat:

- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte árbediehtu sámi meahcásteamis váldojuvvo ovdan ja vuoruhuvvo oahpahusas ja dutkamis.
- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte hálddašeamis lassána áddejumi árbedieđus mii čatnasa sámi meahcásteapmái.

9 Ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkuhusat

Sámediggedieđáhus areála ja birrasa birra čuoovvuvvo Sámedikki jahkásaš bušeahta bokte. Dieđáhus mearrida ángiruššansurggiid mihttomeriid ja strategijaid ja bušeahttabarggus dat konkretiserejuvvo doaibmabijuid bokte. Dieđáhusas lea guhkesáiggi perspektiiva, ja lunddolažžan lea geahčadit dieđáhusa fas maŋŋá golbma dahje njeallje jagi árvoštallan dihtii lea go Sámediggi juksan dieđáhusa mihttomeriid.

Dieđáhusa čuoovvleamis leat ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkuhusat. Dieđáhusa mihttomearit ja strategijiat dahket dárbbaslašžan bisuhit ja ásahit buori gulahallama ollu oassálastiiguin iešguđet dásis giedda, regionála ja stáhta hálddašeamis. Dasa lassin eaktuduvvo ahte konsultašuvdnašiehtadus geavahuvvo árrjalaččat.

